

ЎЗБЕК ХАЛҚ ТОПИШМОҚЛАРИ

Тузувчи, сўз боши муаллифи

М. Абдураҳимов

Тўпламга 1000 га яқин анъанавий ва замонавий топишмоқлар кирган.

СЎЗ БОШИ

Кўп асрлик халқ донишмандлигининг дурдоналари — топишмоқлар инсон идроки, кузатувчанлиги, поэтик тасаввур қобилиятини ўстирувчи ақлнинг қувноқ ўйини, маънавий дам олиш воситасигина бўлиб қолмай, аждодларимизнинг руҳий олами, тарихий ўтмишини билишда калит вазифасини ҳам ўтайди. Улар тарихий маданиятнинг бебаҳо ҳужжатларидир. Ушбу муносабат билан А. Н. Толстой шундай деб ёзган эди: «Оғзаки адабиётни халқ кўнгилхушлигини мевасигина деб ўйлаш хато. У халқнинг ақли ва виждонидир. У халқнинг собит маънавий қиёфаси ва тарихий хотиротидир». Ҳақиқатан қадимда халқ топишмоқлари ҳозиргидан ўзгача аҳамиятга эга бўлган. Биз топишмоқларнинг яратилиши, унинг образлари кўпгина ҳолларда мифология, қадимий ҳаёт тарзи билан боғлиқлигига ишонамиз.

Ажойиб истиоралар, ёрқин қиёслашлар, образли ифодалар билан жилоланган ўзбек топишмоқлари қадимий қуёшли ўзбек ерининг жозибаси ва ўзига хослигини тасвирлабгина қолмай, фольклор асарлари силсиласида улкан эстетик қиммати билан халқ маънавий дунёси тараққиётининг хазинаси сифатида бизнинг кунларимизда ҳам жамиятимиз яхлит маданий ҳаётининг муҳим тармоғи бўлиб қолмоқда.

Ўзбекистон жумҳуриятида қадимий ва истеъдодли халқнинг маданияти янада гуллаб-яшнади. Аҳолининг барча табақалари фольклор асарларини тўплашга жалб қилинди. Б. Каримов, М. Афзалов, З. Хусаинова каби олимлар ўзбек топишмоқларини ўрганишга салмоқли ҳисса қўшдилар. Ўзбекистон Фанлар Академияси Адабиёт институти архиви фондида ўзбек топишмоқлари бўйича улкан материал тўпланди.

Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижодида миллий поэтика қонунлари ва принциплари асосида яратилган топишмоқлар талайгина. Ўзга халқларда бўлгани каби ўзбек халқ ижодида ҳам бадиий нутқнинг *қиёслаш*, *истиора*, *жонлантириш*, *сифатлаш* каби асосий кўринишлари бир мақсадга — поэтик идрок қилишга, воқеликни поэтик тасвирлашга бўйсундирилган. Ўзбек топишмоқларида ўзбек воқелиги, ўзбек табиати ифодаланган. Шунинг учун ҳам халқ топишмоқлари халқ бадиий асарларининг жажжи намуналари саналади. Уларда «бирор нарса ёки воқеликнинг яширилган нарса билан ўхшаш томонларига асосланган — бу нарса ўрнини топишмоқ алмаштира оладиган кўчма ифодалар» берилади. Шундай қилиб, топишмоқ аниқ нарса ёки воқелик тушунчасини онгли равишда яширишга, сир тутишга асосланган кичик поэтик асардир.

Асрлар ўтаверган, кекса авлодлар ҳаётини муҳим ҳисобланган сирли, шартли нутқларни, билимни ёш авлодга мерос қолдираверган. Аммо аста-секин топишмоқлар ўзининг дастлабки хусусиятларини, содда кўринишларини ўзгартиб, ўзгача характер касб этган. Ўзбек мифлари ва эртақларида кўпинча топишмоқ инсон донолигини синаш воситаси бўлиб келади, унинг ечими оғир дамларда қаҳрамон ҳаётини сақлаб қолади.

Бора-бора топишмоқлар вазифаси ўзгариб, у кўпроқ сўз ўйинининг бадиий формасига

айланади. Уларнинг кўнгилхушлик хусусиятлари қуйидаги ўзбек топишмоғида шундай ифодаланган:

Ўйин, ўйин, ўйиним,
Кўнгил очар тўйиним.
(Топишмоқ)

Топишмоқлар ҳозир ҳам халқ ижодида кўнгилхушлик воситасигина эмас, балки болалар идрокини, зеҳнини ўстиришда ўзига хос тарбия мактаби сифатида яшаб келмоқда. Ҳозир ҳам ўзларининг севимли ўйин жойларида, серсоя қайрағоч ёки кекса ёнғоқ дарахти тагида — бири-бирига топишмоқ айтаётган болаларни тез-тез учратиш мумкин. Топишмоқчи уни ечаётгандан, агар у топишмоқнинг жавобини топа олмаса арзимас нарсани эмас, балки унинг шаҳари ёки бутун мамлакатини талаб қилиш ҳуқуқига эга. Бундай ҳолларда топишмоқни еча олмаган: «Шаҳар бердим», яъни енгилдим, дейди. Гарчи бу оддий ўйин бўлса-да, мағлуб ўз шаҳрини осонликча бермайди, ғолиб эса албатта унинг туғилган шаҳрини талаб қилади. Мана шу шарт топувчини жиддий ўйлашга, топқирликка мажбур қилади. Топишмоқларнинг тарбиявий аҳамияти ана шунда. Топишмоқларнинг дунёвий аҳамияти шубҳасиз.

Оғзаки ижоднинг бу «ёқимтой кичик» жанрнинг тарбиявий ва дидактик имкониятлари ғоят ранг-барангдир. Топишмоқлар халқ ижодига, образли сўзга муҳаббат уйғотади, болаларга эстетик завқ бағишлаб, уларни оғзаки шеърят дунёеига олиб киради. Ўзига хос тасвирий санъатнинг, миллий бадиий усулларнинг ифодаси бўлмиш бу жажжи асарлар ўсиб келаётган авлоднинг маънавий эҳтиёжларига озиқ бўлади. Топишмоқлар жаҳон гўзаллигини кўришга, хаёл ва тасаввур қилишга, дунё қувончларидан баҳраманд бўлишга ёрдам беради. Топишмоқлар мақол, маталлар ва бошқа образли сўзлар каби нутқимизни бежайди, унинг ихчамлиги, жарангдорлигини таъминлайди. Эзгуликка чорлаб, инсон учун энг азиз бўлган она тилига, туғилган юртига муҳаббат уйғотади.

Топишмоқларда ифодаланган нарса ва ҳодисаларнинг кенглиги, бизнингча, топишмоқларнинг воқеликни, ўзига хос бадиий шаклда тасвирлаши билан боғлиқ. Улар қандай яшашни ўргатган. Улар халқнинг маънавий тажрибасини сақлаш воситаларидан бири бўлган. Шунинг учун ҳам топишмоқларнинг мавзуи ғоят ранг-баранг, мазмуни жуда бой.

Ўзбек халқи яратган топишмоқлар унинг ижтимоий ҳаёти ва турмушининг барча томонларини қамраб олади. Уларнинг катта қисми деҳқон меҳнати деҳқончилик, полизчилик, уй юмушлари билан боғлиқ; топишмоқлар ўз қизиқиш доирасига ўсимликлар ва ҳайвонот дунёсини, уй хўжалигига оид кўплаб нарсаларни, халқ одатлари ва хислатларини ҳам қамраб олган.

Анъанавий ўзбек топишмоқларида воқеалар асосан қора уй ёки ўтовларда кечади. Уларнинг саранжомлиги, теграси тўғрисида сўз боради. Яшаш жойидан ташқаридаги воқеалар эса ўзбекларга болалиқдан таниш бўлган ерлар — тоғлар, чўллар, водийларда бўлиб ўтади.

Ўзбек топишмоқлари ажойиб тасвирлари билан кишини лол қолдиради:

Бир қозондан қирқ туя сув ичади.

(Чучвара)

Ўзбек топишмоқларини маъно жиҳатидан ўзаро қиёслаганда, уларнинг айримларида янги замон изларини ҳам кўриш мумкин. Улар тарихий босқичлар таъсирининг намуналари сифатида диққатга сазовор. Масалан, ушбу топишмоқ:

Пўлат қушим учди, кетди,

Бир зум ўтмай Ойга етди.

(Ракета)

Ушбу тўпламга улкан, ранг-баранг ўзбек топишмоқларининг бир қисмигина киритилди. Бизнинг вазифамиз ўқувчини гарчи оз бўлса-да, ўзига хос, қайтарилмас этнографик дунё билан таништириш эди, токи ўқувчи ўзбек маданий меросининг бебаҳо аҳамиятини ҳис қилсин.

Табиат ҳодисалари

Кўк кўйлакка қўл етмас.
(Осмон)

Кўк косани тўнтардим.
(Осмон)

Кўк кўйлакка ғўза ёйдим.
(Осмон, юлдузлар)

Оппоқ сандиқ очилди,
Оламга нур сочилди.
(Осмон, қуёш)

Узоқ тоғда ўт ёнар.
(Қуёш)

Сувда ётар — сув ичмас,
Юрганини одам билмас.
(Қуёш)

Олтин келганда, кумуш кетар,
Кумуш келганда, олтин кетар.
(Қуёш, Ой)

Бир парча патир,
Оламга татир.
(Ой)

Кеча томда бир патир кўрдим,
Эрта қарасам — йўқ.
(Ой)

Том устида бир анор,
Ҳаддинг бўлса, ушлаб ол.
(Ой)

Онаси битта.
Боласи мингта.
(Ой ва юлдузлар)

Кечаси учакка жўхори сепдим,
Азонда қарасам йитибди.
(Осмон, юлдузлар)

Милдир-милдир мунчоқ,
Эрта турсам бири йўқ.
(Осмон, юлдузлар)

Оға-ини минг ботир,
Кўм-кўк гиламда ётир.
(Осмон, юлдузлар)

Қора уйда минг чироқ,
Уйни ёритмас.
(Осмон, юлдузлар)

Қичкинадир ўзи,
Йилтир-йилтир кўзи.
(Юлдуз)

Бир отаси, бир онаси,
Неча юз минг боласи.
(Қуёш, ой, юлдузлар)

Зар гилам, зар-зар гилам,
Кўтарай десам, оғир гилам.
(Ер)

Бир палосим бор,
Ҳеч йиғолмайман.
(Ер)

Едириб, едириб, ўзи ер.
(Ер)

Қишда яхламайди,
Ёзда яхлайди.
(Шўр ер)

Ойим кўрпа берди, кўтармадим,
Дадам пул берди, санамадим.
(Ер ва юлдузлар)

Оғир гиламни қоқолмадим,
Майда тошни теролмадим.
(Ер ва юлдузлар)

Кетаверади, кетаверади,
Орқасига қарамайди.
(Сув, ариқ)

Ўйиб олдим,
Изи йўқ.
(Сув)

Қилич урдим,

Ўрни йўқ,
(Сув)

Узун терак,
Соёси йўқ.
(Сув)

Узун-узун из келар,
Узун бўйли қиз келар,
Қошгинаси қалтираб,
Кўзгинаси ялтираб.
(Сув, ариқ)

Отаси эгри-бугри,
Онаси силлиқ жувон,
Ўғли қўшиқчи,
Қизи ўйинчи.
(Ариқ, сув, бақа, балиқ)

Қозонда эмас, қайнайди,
Қишин-ёзин тинмайди.
(Булоқ)

Жонон коса, кўзи ўйнар,
Сочлари жилва-жилва.
(Булоқ)

Кўзга кўринмас,
Қўлга тутилмас.
(Ҳаво)

Оёғи йўқ, қочади,
Қаноти йўқ, учади.
(Булут)

Қора биям қалт этди,
Қовурғаси ялт этди.
(Булут, яшин)

Шип этди,
Шивирғон кетди.
(Яшин)

Узун-узун из кетди,
Узун бўйли қиз кетди.
Тоққа бориб тақ этди,
Сирғалари ярқ этди.
(Яшин)

Ёруғи бор,
Ўзи йўқ,
Довруғи бор,
Овози бор.
(Яшин, момақалдироқ)

Новча йигит том тешар.
(Ёмғир)

Саман отим сой ёқалаб келади.
(Сел)

Қора туям қочяпти,
Қумалоғин сочяпти.
(Булут, дўл)

Томдан тухум ирғитдим.
(Дўл)

Гилам устида оқ бодроқ.
(Дўл)

Оппоққина дастурхон,
Ер юзини қоплаган.
(Қор)

Оқ товуқ,
Катаги совуқ.
(Қор)

Оққина товуқ хирмон сочар.
(Қор)

Оқ сигир туриб кетди,
Қора сигир ётиб қолди.
(Қор, ер)

Қўлсиз, оёқсиз гул солади.
(Совуқ, дераза қирови)

Бостирдим икки товуқ,
Бири иссиқ, бири совуқ,
(Қиш, ёз)

Ариқдан ойна олдим.
(Муз)

Оқсоқ жўжа ер қазир.
(Томчи)

Тумшуксиз чумчук муз тешар.
(Томчи)

Жингила сичқон ер қазир.
(Томчи)

Чиқ-чиқ этди,
Уйдан чиқ, деди.
(Чакка ўтиши)

Қўлим билан ушлай олмайман,
Чўнтагимга сола олмайман.
(Туман)

Игна учи ялтироқ.
(Шудрипг)

Қўлсиз, оёқсиз эшик очар.
(Шамол)

Сўрамай-нетмай эшик очар.
(Шамол)

Сувсиз чўлда този ўйнар.
(Қуюн)

Тебранади, жони йўқ.
(Зилзила)

Бундан отган қиличим,
Зангар бориб очилди.
(Тонг ёриши)

Бир палакда ўн икки хамак.
(Йил, ўн икки ой)

Бир лочин ўн икки тухум туғди.
(Йил, ўн икки ой)

Бир япроқда ўттиз келин соч тарайди.
(Ой, ўттиз кун)

Зарга сотилмас,
Зўрга топилмас.
(Вақт)

Бир туп катта терак,
Туби бир, шохи ўн икки,

Япроғи уч юз олтмиш,
Япроғининг бир томони оқ,
Иккинчи томони қора.
(Йил, ўн икки ой, кунлар, кеча, кундуз)

Отлари ҳар хил,
Ёшлари бир хил.
(Ҳафтанинг кунлари)

Чопса, чопилмас,
Кесса, кесилмас.
(Соя)

Чопса, чанги йўқ.
Йўнса, қони йўқ.
(Соя)

Эсонбой акамнинг киссасин
Эл йиғилиб тиколмас.
(Ер ёриғи)

Икки йўрға кеча-кундуз юради, чанги йўқ.
(Қуёш, ой)

Икки йўрға йироқда,
Бири кунда, бири тунда.
(Қуёш, ой)

Бир оёқ катиқ,
Оламга татиқ.
(Ой)

Керагида корсон қуйруқ,
Кеса берса адо бўлмайди.
(Ой)

Чинни, чинни, чинни қиз,
Чин тепага чиқди қиз.
Болаларин ияртиб,
Томошага чиқди қиз.
(Ой ва юлдузлар)

Кўмса, кўмилмайди.
(Соя)

Таги тоғора,
Усти ноғора.
Юз минг чечак,
Бир гули лола.

(Ер, осмон, юлдузлар, ой)

Тоғдан келар тошдай,
Ариллаган отдай.
(Сув)

Кетар, кетар изи йўқ,
Таянмоққа тизи йўқ.
(Сув)

Отаси эгри,
Боласи чопқир йўрға.
(Ариқ, дарё)

Бор-бор отим, бор отим,
Борганингча бор отим,
Ажриқ кўрсанг тишлама,
Айғир кўрсанг кишнама.
(Сув, ариқ)

Оппоқ қушим қақиллар,
Қанотлари шақиллар.
(Шаршара)

Кўпирим динг-динг этади,
Остидан беклар ўтади.
(Сув, оқим)

Бир қушим бор ханги,
Боғдан чиқади чанги.
(Яшин)

Мени сўрайдилар,
Кўринсам қочадилар.
(Ёмғир)

Қоқрон ерда қўзи ўйнайди,
Тоқрон ерда този ўйнайди.
(Дўл)

Оламда тўртта нарса йўқ.
*(Осмоннинг устунни, ҳовузнинг қопқоғи,
кўрпанинг енги, ошпичоқнинг қини)*

Ажаб бир гумбазлик уй кўрдим,
На эшиги бор, на тешиги.
(Ёмғир кўпиги)

Учиб келар ғоз каби,

Ўрин олар муз каби.
Ғижирлар саҳтиён каби,
Аччиқ бўлар, туз каби.
(Қор, аёз)

Бир бўри тўққиз қулонни еб турур,
Терисин офтобга ёймай кийиб турур.
(Қиш, ёз)

Милтиқ отдим,
Зарафшон кетди.
(Муз)

Бултур кетган бўз отим
Бу йил келармикан-да,
Оёғида қирқ кишан
Кишнаб келармикан-да,
Ажриқ, қамиш кўрганда,
Тишлаб келармикан-да.
*(Қор, ёмғирнинг совуқ шамол билан
келиши)*

Ҳаккам чўлоқ ер тешар.
(Томчи)

Чўлоқ отасига гўр қазир.
(Томчи)

Ўтмас пичоқ ер кавлар.
(Томчи)

Бир коса сут,
Оламга дуд.
(Туман)

Ёпилса, очилмайди,
Очилса, ёпилмайди,
Нухаси топилмайди.
(Тун, кун)

Исми бор,
Жисми йўқ.
(Шамол)

Оёғи йўқ, қўли йўқ,
Йўлда туриб йўл бошлар.
(Шамол)

У ёққа ўтдим, билдингми?

Бу ёққа ўтдим, билдингми?
Оқ қуврайнинг бошини,
Чертиб ўтдим, билдингми?
(Шамол)

Қамиш боши қалтироқ,
Жилға туби жалтироқ.
(Шамол, сув)

У ёғи алан, бу ёғи алан,
Ўртаси ола тўполон.
(Чанг)

Адрасман тубида
Ола сичқон ўйнайди.
(Қуюн)

Келар-кетар, изи йўқ,
Қарагали кўзи йўқ.
(Шамол)

Бир тол ўсди то кўкка қадар,
Бу толнинг ўн икки шохи бор.
Ҳар шохида тўрттадан уя бор,
Ҳар уяда еттитадан тухум бор,
Ҳар тухумнинг ярми қорадир кўрсанг,
Ярми оппоқдир, топган бўлсанг.
(Йил, ўн икки ой, ҳафта, кун, кеча-кундуз)

Тўққиз жондорни уч жондор еган.
(Тўққиз ой ишлайсиз, уч ой ейсиз — қиш)

Бир палак,
Бир палакда
Ўн икки ҳандалак,
Бу ҳандалакнинг ўн бирини еб,
Биттасини ея олмадик.
(Йил, ўн икки ой, бир ой рўза)

Одам ва унинг аъзолари

Эрта билан тўрт оёқлаб юради,
Тушда икки оёқлаб юради,
Кечқурун уч оёқлаб юради.
(Одам — болалиги, йигитлиги, кексалиги)

Тўртида тарикдай,
Ўттизда айикдай,
Тўқсонда товукдай.
(Одам — болалиги, йигитлиги, кексалиги)

Ўзи битта,
Калласи иккита,
Думи битта,
Оёғи олтига.
(От минган одам)

Бир тўбада етти тешик.
(Бош, оғиз, бурун, кўз ва қулоқ)

Букдим, букдим,
Арикдан у ёққа ташладим.
(Соч ўрими)

Қора тол бутоқсиз.
(Соч ўрими)

Тоғда таёқ серкиллар.
(Соч ўрими)

Жарга илон ёпишган.
(Соч ўрими)

Уй устида сара ёй.
(Қош)

Том устида қўш чирок.
(Кўз)

Кундузи ёнар,
Кечаси сўнар.
(Кўз)

Бир ола чилбирим бор,
У тоғдан бу тоққа етади.
(Кўз)

Охурда ола бузоқ ўйнайди.

(Кўз)

Қўш инда қўш сичқон ўйнайди.
(Кўз)

Ола кабутар?
Топилмас гавҳар.
(Кўз)

Икки оғайни бир-бирини кўрмайди.
(Кўз)

Қаричдан яқин,
Осмондан узоқ.
(Кўз)

Атрофи чакалакзор,
Ўртаси ёруғ юлдуз.
(Кўз билан киприк)

Сандиқчамни очдим, ёпдим,
Сачоқлари ташқарида қолди.
(Кўз билан киприк)

Бир қудуқнинг бошида қирқ қиз,
Ҳам қопишар, ҳам тепишар.
(Кўз билан киприк)

Ойнам усти қопқоқли,
Атрофлари чачоқли.
(Кўз билан киприк)

Кундузи таёқлашар,
Кечаси қучоқлашар.
(Киприклар)

Устида икки дарча,
Ўртасида бир кунда.
(Бурун)

Текис жойда қўш тўла.
(Бурун)

Қирли тоғдан қизил кўйлакли қиз юмалаб
тушди.
(Бурун қони)

Бир тешиқда ҳамма олам.
(Қулоқ)

Эштади, кўрмайди,
Кўради, эшитмайди.
(Қулоқ, кўз)

Уёққа қарасангиз кўрмайсиз,
Бу ёққа қарасангиз кўрмайсиз.
Бошингизга қарасангиз кўрмайсиз,
Соянгизга қарасангиз кўринади.
(Қулоқ)

Ғазнадир, тўлмас,
Бир кун бўш бўлмас.
Бўш қолса, турмас,
Усиз жон бўлмас.
(Оғиз)

Оқ кучугим аравадан сакради.
(Тупук)

Ўра,
Ўра бошида шўра.
(Оғиз, мўйлов, соқол)

Жар бошида бир туп шувок.
(Соқол)

Челакча,
Челакча ичида балиқча.
(Оғиз, тил)

Темир қўрғон ичида,
Қизил тойчоқ ўйнайди.
(Тил)

Ҳамма вақт оғзимда,
Ҳеч юта олмайман.
(Тил)

Юриб, оқ товуғимни йўқотдим.
(Тупук)

Бир боғ похол, бели боғлиқ.
(Соқол)

Қизил бузоғимни оғилдан ҳайдасам,
чиқмайди.
(Тил)

Тег десам, тегмайди,
Тегма десам, тегади.
(Лаб)

Кичкина охурча,
Ичи тўла михча.
(Оғиз, тиш)

Сандиқ тўла оқ садаф.
(Оғиз, тиш)

Оғил тўла оқ эшак,
Устида кўрпа-тўшак.
(Оғиз, тиш)

Бир уйим бор туйнуксиз,
Ичи тўла юлдуз.
(Оғиз, тиш)

Шов тегирмоннинг тоши.
Олтин эгарнинг қоши.
Шуни топган йигитнинг
Юз йигирма икки ёши.
(Тиш)

Жар ёқалаб тош қўйдим,
Жийрончани бўш қўйдим.
(Тиш, тил)

У ёғи арра, бу ёғи арра,
Ўртасида гўшти барра.
(Тиш, тил)

Ўра,
Ўранинг юқорироғи шўра,
Шўранинг юқорироғи булоқ,
Булоқнинг юқорироғи чироқ,
Чироқнинг юқорироғи қалам,
Қаламнинг юқорироғи чангал.
(Оғиз, мўйлов, бурун, кўз, қош, соч)

Ҳовузча,
Ҳовузча устида булоқча,
Булоқча устида чироқча,
Чироқча устида қаламча,
Қаламча устида айвонча,
Айвонча устида чакалакзор.
(Оғиз, бурун, кўз, қош, пешона, соч)

Чанғароқда қўш чироқ,
У не бўлди, болқантўз?
Уй устида сари ёй,
У не бўлди, болқантўз?
Зарна ерда қўш тўла,
У не бўлди, болқантўз?
Ҳовузи бор, суви йўқ,
У не бўлди, болқантўз?
Қатор-қатор қора нор,
У не бўлди, болқантўз?
Уй ортида қўш терак,
У не бўлди, болқантўз?
*(Чанғароқда қўш чироқ
Кўз дегани эмасми?
Уй устида сари ёй,
Қош дегани эмасми?
Зарна ерда қўш тўла,
Бурун деган эмасми?
Ҳовузи бор, суви йўқ,
Оғиз деган эмасми?
Қатор-қатор қора нор,
Соч дегани эмасми
Уй ортида қўш терак,
Соч ўрими эмасми?)*

Беш отим,
Бешови ҳам қашқа отим.
(Бармоқлар)

Беш оғайни ёш эди,
Ичида бири бош эди.
(Бармоқлар)

Катта-кичик беш ўртоқ,
Уюшса бўлар тўқмоқ.
(Бармоқлар)

Бир отадан беш ўғил.
(Қўл, бармоқлар)

Икки онага бештадан бола,
Ҳар бирининг оти бор.
(Қўл, бармоқлар)

Бир супада беш бола.
(Қўл, бармоқлар)

Косов,
Косов бошида бешов,

Бешов бошида беш ойна.
(Қўл, бармоқлар, тирноқ)

Бир ўчоққа беш косов.
(Оғиз, беш бармоқ)

Қув ёғоч-а, қув ёғоч.
Қув ёғочда беш ёғоч,
Беш ёғочга қор ёққан,
Қор устига қон томган.
(Қўл, бармоқлар, тирноқ, хина)

Ўнта оға-ини бошидан
Ўнта ой тушиб кетди.
(Бармоқлар, тирноқ олиш)

Бешта ботир, Орқаси ялтир.
(Тирноқ)

Икки отим бор,
Бир-биридан чопоғон.
(Оёқ)

Турсанг турар,
Етсанг ётар.
(Оёқ)

Отамдан бир мерос олдим,
Ерга кўмсам чиримас.
(Исм)

Яратганга ёпишган.
(Исм)

Ҳамма нарсага ёпишган.
(Исм)

Газлаб олинмас, пудлаб сотилмас,
Ҳар кимда бирдан ортиқ бўлмас,
Ўзиникини бировга тортиқ қилмас,
Исми бўлса ҳам, жисми бўлмас,
Кўзга кўринмас, қўлга тутилмас,
Фойдадан холи эмас, йўқдан топилмас,
Шолининг похоли эмас,
Эчкининг соқоли эмас.
(Ақл)

Бир нафасда оламни кезар.
(Фикр)

Югургандан ўтади,
Бир вақтда етади,
Ўқ эмас, отилади,
Қуш эмас, учади.
(Фикр)

Узоқнинг у ёғинда,
Яқиннинг бу ёғинда.
Кўринмас кўзга,
Тинч бермас бизга.
(Хаёл)

Бир тўкилса,
Қайта тўлмас.
(Обрў, номус)

Асалдан ширин,
Заҳардан аччиқ.
(Сўз, гап)

Бировни сўйдирар,
Бировни кўйдирар.
(Сўз, гап)

Оғзим очдим, учди кетди,
Самарқанду Бухор бориб етди.
(Сўз, гап)

Оғиздан чиққанча меники,
Оғиздан чиққани элники.
(Сўз, гап)

Ўзи болдан ширин,
Еса бўлмайдди.
(Уйқу)

Кичкина — митти,
Тепди, йиқитди.
(Уйқу)

Жар йиқилди,
Қум тиқилди.
(Уйқу)
Ўт эмас, кўйдирар,
Пичоқ эмас, сўйдирар.
(Ёлғон сўз)

Саман от миндим, сой кечдим,

Соясини кўрмадим.
Қизил бахмалдан тўн бичдим,
Қийиғини кўрмадим.
(Туш)

Шундан бора бердим тўда қамиш,
Унинг адоғида бир бўлак қамиш,
Унинг адоғида шамчиноқ,
Унинг адоғида икки булоқ,
Унинг адоғида тўймас қудуқ.
(Соч, қош, кўз, бурун, оғиз)

Қатордаги қора нор,
Етакдаги жир моя.
(Ота, она)

Қизил чийнинг остида
Қизил кийган ўтирар.
(Келин)

Думалоқ челга майда тол экдим.
(Соч)

Қушдан илдам учар,
Қора ернинг бағрин тешар.
(Кўз)

Дарёнинг нарёғида бир тўп йилқи,
Берёғида бир тўп йилқи,
Тепишар экан-да, қопишар экан.
(Кўз билан киприк)

Жар ёқасида ёрти қапа.
(Қулоқ)

Ёна ерда япалоқ арча.
(Қулоқ)

Ёна ерда тойнинг изи.
(Қулоқ)

Уй ичида қизил гўшт.
(Тил)

Қоронғи уйда ўттиз садаф.
(Оғиз, тиш)

Бир сурув эшагим бор,
Бари бир охурдан сув ичар.

(Оғиз, тиш)

Кешта тўла оқ товук.

(Оғиз, тиш)

Бир ёриқда кўп каллак

Қистирувли турибди.

(Оғиз, тиш)

Сандиқчада михча.

(Оғиз, тиш)

Ҳай, биз эдик, биз эдик,

Ўттиз икки қиз эдик,

Бир тахтага тизилдик,

Бирар, бирар узилдик.

(Тиш)

Оғилдан чиққан оқ эшак,

Қайтиб жойига келмас.

(Тушган тиш)

Кештадан тушган оқ товук,

Қайтиб кештага қўнмас.

(Тушган тиш)

Ўттиз бўри бир жойга макон қўйди,

Ўнта хизматкор, иккита қоровул қўйди.

(Тиш, бармоқлар, икки кўз)

Беш кампир,

Беш кампирнинг орқасида беш муз ёпишиб

турибди.

(Қўл, бармоқлар, тирноқ)

Ерга кўмилмайди,

Косага қўйилмайди,

Дунёда ҳамма одам

Ичмай қўймайди.

(Она сути)

Тақрон ерда тойнинг изи.

(Киндик)

Ўзи кенг,

Денгиздан чуқур.

(Фикр)

Осмондан буюк.

(Мақсад)

Ўтда ёнмас,

Сувга ботмас,

Ерда чиримас.

(Тўғрилиқ)

Бозорда сотилмайди,

Тарозида тортилмайди.

(Уйқу)

Бир отим бор нос,

От, туя кўтармас.

(Уйқу)

Ким суялди,

Ўша уялди.

(Ёлғон сўз)

Бир бўри қўйнинг қонини чиқармай еб ётир.

(Азроил)

Жуммоқ қўйдим, жубин топ,

Жумой бобой уйин топ,

Тағи қўйдим, тағи топ,

Тоғой бобой уйин топ.

(Қабр, мазор)

Ҳайвонот дунёси

Шилдир-шилдир сув кечар,
Оёғи сувга тегмас.
(Туғилмаган қулун)

Сувдай чопади,
Манзилга етади.
(От)

Тўрт оёқли,
Темир туёқли.
(От)

Тўрт ой, йигирма тўрт юлдуз.
(Отнинг тақаси, миҳи)

Сувга тушса мингта,
Сувдан чиқса битта.
(Отнинг думи)

Қуён эмас,
Узун қулоқ,
От эмас,
Тўртта туёқ.
(Эшак)

Катта такам бесоқол.
(Эшак)

Тапир-тупир тўртовлон,
Ҳанграгани бировлон.
(Эшак)

Оёғи попик,
Оёғи кўпик.
(Туя)

Оёғи қулқулум,
Узун оёғи калта дум.
(Туя)

Бу ёққа ўтди лоп-лоп,
У ёққа ўтди лоп-лоп.
«Шўра» деди, қўймади,
Ютаверди соплаб.
(Туя)

Ўзи катта,

Думи калта.
(Туя)

Момом кетиб бораётир,
Кулчаси қолиб бораётир.
(Туя оёғининг изи)

Бораверади, бораверади,
Бўйрадай ерни олиб ётади.
(Сигир)

Икки тортар,
Бир йиртар.
(Ҳўкиз, омоч)

Ямоғи бору
Йиртиғи йўқ.
(Сигирнинг оласи)

Кўприк тагида тўртта қозиқ.
(Сигир елини)

Тўшак ости тўрт бўғирсоқ.
(Сигир елини)

Тўрт мерган
Бир қудуққа ўқ отар.
(Сигир соғиш)

Томга таёқ суёвли.
(Мол думи)

Бўпон-бўпон,
Енги ямоқ,
Эски чопон.
Дарди томоқ.
(Туя)

Кичкинтойгина бўйи бор,
Айлантирган тўни бор.
(Қуй)

Буюк тоғнинг бошида
Букри қўчқор ўйнайди.
(Олқор)

Соқоли бор,
Мўйлови йўқ.
(Эчки)

Соқоли бор,
Ақли йўқ.
(Эчки)

Чорва ичида шайтон,
Соқоли узун султон.
(Така)

Ҳамма ётса ҳам
Ҳасан-Аваз ётмайди.
(Эчки шохи)

Олис ердан чанг чиқар.
(Кўпқари)

Ерда юради,
Осмонни кўрмайди.
(Чўчқа)

Кетаверади, кетаверади,
Саватдек ерни олади.
(Ит)

Сояда ётар,
Минг қўй боқар.
(Ит)

Эл ётса ҳам,
Шалпангқулоқ ётмайди.
(Ит)

Кичкинагина қумфон,
Ўтириб кўзини юмфон.
(Мушук)

Мўйлови бор,
Соқоли йўқ.
(Мушук)

Уйдайд жойни олар,
Сичқондан қўрқар.
(Фил)

Туя десам, каттакон,
Усти кенг, бир макон.
(Фил)

Йўл-йўл тўни бор,

Одам қўрқар турқи бор.
(Йўлбарс)

Келганда тўрт оёқ,
Кетганда икки оёқ.
(Айиқ)

Далама-дала қидиради,
Қўй билан эчки оҳ уради.
(Бўри)

Гўнг тепада ўт ёнар.
(Бури)

Қашқир минган,
Эшак ўнгарган,
Эчки ҳайдаган,
Туя етаклаган.
(Тулки)

Кечаси овда,
Кундузи уйда.
(Тулки)

Шохлари бор, қўчқордек,
Бўйи мисли дарахтдек.
(Кийик)

Ўзи йўртиқ,
Лаби тиртиқ.
(Қуён)

Сой ичида сариқ эчки.
(Қуён)

Жар бўйида жар қилич.
(Жайра)

Ер тагида қубба игна.
(Типратикан)

Ердан чиқади қозик,
Иси жуда сассиқ.
(Юмронқозш)

Токчама-токча,
Азамат хўжа.
(Сичқон)

Ер тагида езнам оти кишнайди.

(Сичқон)

Бир кулранг бузоғим бор,
Уйдагилар ундан безор,
Бозорга олиб борсам,
Топилмайди харидор.

(Сичқон)

Худдибой чўлоқ гўр қазир,
Гўр қазиса ҳам йўл қазир.

(Сичқон)

Тирик келиб, ўликдан ош сўради,
Ўлик туриб, тирикни бўғиб олди.

(Сичқон, қопқон)

Қанотли, сут беради.

(Кўршапалак)

Сувда туғди,

Ерда ўлди.

(Балиқ)

Қаноти бор учмайди,
Қуруқликда юрмайди.

(Балиқ)

Қишда бир жойда,

Ёзда минг жойда.

(Балиқ)

Сув тагида олтин балдоқ.

(Балиқ)

Қамиш таги қалтирар.

(Балиқ)

Жони бор жондан,

Сув ичар қўлдан.

Кўзлари нурдан,

Териси пулдан.

(Балиқ)

Боши бору сочи йўқ,

Кўзи бору қоши йўқ.

Тангаси бор, пули йўқ,

Қаноти бор, учуви йўқ.

(Балиқ)

Сассиқ кўлда ит ҳурар.

(Бақа)

Узоқ сойда ит ҳурар.

(Бақа)

Ҳовуз ёнида Султонбойвачча ўтиради.

(Бақа)

Сув бўйида поччам оти кишнайди.

(Бақа)

Қия-қия ерларда,
Қийма султон ўтирар.
Тирноқлари кумушдан,
Ҳофиз жувон ўтирар.

(Бақа)

Ости тош, усти тош,
Ўртасида чандир бош.

(Тошбақа)

Тоғу тошларда тоштовок,
Ичи тўла гўшту ёғ.

(Тошбақа)

Икки тобоқ,
Орасида қашқалдоқ.

(Тошбақа)

Жанзак бобо туяси,
Жар ёқалаб ўтлайди.

(Тошбақа)

Эмаклаган тошни кўрдим,
Тошдан чиққан бошни кўрдим:

(Тошбақа)

Ер устида ўрмалар,
Чопай деса чополмас.

(Тошбақа)

Ер тагида ҳўл гаврон.

(Илон)

Ер тагида ёғли қамчи.

(Илон)

Кўприк остида ёғли ҳасип.
(Илон)

Узун ичак,
Учи тугунчак.
Танаси чипор,
Ўрмондан чиқар.
(Илон)

Ола қамчи уради,
Чумчуқларни сувради.
(Илон)

Узун-узун из қолган,
Зар кокилли қиз борган.
Боши қалтироқ,
Кўзи ғилайроқ.
(Илон)

Қорагина попиш,
Деволга ёпиш.
(Калтакесак)

Ер тагида қизил химич.
(Чуволчанг)

Парранда ва қушлар

Эрта туради,
Жар чақиради.
(Хўроз)

Боши тароқ,
Думи ўроқ.
(Хўроз)

Бир қўшним бор аввал бошдан,
Соқоли унинг қизил гўшдан.
Саҳар туриб шовқин солар,
Хабари йўқ ҳеч бир ишдан.
(Хўроз)

Овозаси азонда,
Мазалиги қозонда.
(Хўроз)

Саҳархез сўфи,
Туйнукда бибиотин.
(Хўроз, товук)

Жонлидан жонсиз дўрайди,
Жонсиздан жонли дўрайди.
(Товук, тухум, жўжа)

Касби доим тақир-туқур,
Қайда илон кўрса чўқир.
(Лайлак)

Томда турган пишагим,
Бўйни узун эшагим.
(Лайлак)

Қирдан туриб тухум ирғитдим.
(Бургут)

Бир қушим бор фаранги,
Чорбоғда чалар чангди.
(Саъва)

Бойнинг ўғли кўкка қараб йиғлайди.
(Бойўғли)

Ликинг-ликинг йўрғаси,
Оғзида бахмал тўрваси.
(Каклик)

Юқоридан келади зебогина товши бор,
Оёғида пахмоққина ковши бор.
(Каклик)

Бухородан келган миноли,
Оғиз-боши хиноли.
(Каклик)

Саройда сари отим,
Себи билан кишнайди,
Тўқайда тўриқ отим,
Тўпи билан кишнайди.
(Каклик)

Қизил юлғуннинг тагида
Қизларгул опам ётибди.
(Қирғовул)

Сурп кўйлаклик,
Селон камзуллик.
(Олашақшақ)

Ликинг-ликинг йўрғаси бор,
Кумуш чоқли сирғаси бор.
(Олашақшақ)

Атлас кўйлак қаноти,
Хуш хабарчи одати.
(Зағизғон)

Оқлиги сутдай,
Кўклиги нилдай,
Ўтириши бекдай.
(Зағизғон)

Ёзда келади,
Қишда кетади.
(Зағизғон)

Жар бошида яшил пахта.
(Кўк каптар)

Гул устида олифта ашулачи.
(Булбул)

Зув-зув борағай,
Томдан қарағай.
Чўп, лой чўқиғай,

Сават тўқиғай.
(Қалдирғоч)

Болорда бешик бор.
(Қуш уяси)

Кичкина жувонмарг,
Том бошидан ўтин ташлайди.
(Чумчуқ)

Қизил қия ичида
Қийма жувон ўтирар.
Даканасин дол қўйиб,
Далва жувон ўтирар.
(Бедана)

Қозик устида қор турмас.
(Тухум)

Менинг бир ўтовим бор,
Ойнаси, эшиги йўқ.
(Тухум)

Гул шоҳида Ҳасан мастча.
(Булбул)

Оқ сандиқ,
Оғзи йўқ сандиқ.
(Тухум)

Ўтга тушса муз бўлар.
(Тухум)

Пиширса ош бўлур,
Пиширмаса қуш бўлур.
(Тухум)

Бир косада икки хил овқат.
(Тухум)

Бир пиёлада икки хил шарват.
(Тухум)

Бир уйда икки ўртоқ,
Бири сариқ, бири оқ.
(Тухум)

Жар бошида уюрма.
(Қуш уяси)

Чий тагида чинни коса.
(Қуш уяси)

Ҳашаротлар

Кичкина митти,
Шохини тираб сув ичди.
(Ари)

Зув-зув борар,
Зув-зув келар.
Достон ўқир,
Ғалвир тўқир.
(Ари)

Учиб юрган қарғанинг
Инин бузиб бўлами?
(Ари)

Тутдан бизга кўйлак тўқир.
(Ипак курти)

Кўк еб, олтин ўрайди.
(Ипак курти)

Дарахт шохида саксон тухум.
(Ипак курти)

Бир қушим бор, суяги йўқ.
(Капалак)

Қаноти бор,
Қони йўқ.
Тухум қўяр,
Сони йўқ.
(Капалак)

Овху лайлак, увху лайлак,
Сувдан ўтар, суяксиз лайлак.
(Капалак)

Ўзи йўқдек,
Товуши ўқдек
(Қора чигиртка)

Ўтириши ўймоқдай,
Бақриши тойлоқдай.
(Қора чигиртка)

Ўтириши тулкидай,
Ўт ейиши йилқидай.
(Чигиртка)

Арангдай-парангдай,
Икки кўзи запарангдай.
(Чигиртка)

Хўкиз шохли,
Буқа бўйинли,
Қийғир қанотли,
Эшак сағирли,
Туя оёқли.
(Қора чигиртка)

Ўзи қора, қанотли,
Шохлари бор, тирноқли.
(Қўнғиз)

Қора ўзи, қарға эмас,
Шохлари бор, хўкиз эмас,
Олти оёқ, туёқсиз,
Учади, чиғиллайди,
Ўтириб ер ковлайди.
(Қўнғиз)

Ис билади, ит-эмас,
Ин қазлайди, тулки эмас,
Қаноти бор учади,
Ўзи қуш эмас.
(Қўнғиз)

Кичкина лўли,
Кейинига етмайди тўни.
(Қўнғиз)

Бир отим бор ажабгина,
Думлари бор гажаккина,
Ҳали келса кўрарсиз,
Қўрқа-қўрқа ўларсиз.
(Чаён)

Ўзлари ажабгина,
Қуйрўқлари гажаккина,
Ҳали ўпса кўрасан,
Йиғлай-йиғлай ўласан.
(Чаён)

Бели-бели беланг от,
Бели нозик куранг от.
Тоққа минса тоймас от,
Ўлат текса ўлмас от.

(Чумоли)

Бели қиздай, куранг от,
Тоғи тошдан тоймаган,
Ҳалов туя ўлмаган,
Бели ингичка куранг от.

(Чумоли)

Буранг-буранг, буранг от,
Бели қайқи, куранг от,
Тоғу тошдан қайрилмас,
Оёқлари тайрилмас.

(Чумоли)

Жиндай, жиндай, жиндай қиз,
Чип тепага чиқди қиз,
Болаларин ияртиб,
Ундан юқори чиқди қиз.

(Чумоли)

Тоғдан тоймас от,
Милтиқ тегмас от.

(Чумоли)

Жонзоқ бувам туяси
Жар ёқалаб юради.

(Чумоли)

У ёқдан, бу ёқдан
Карвон ўтди, кўрдингми?

(Чумолилар)

Узун тор кўча,
Ичи тўла лўлибачча.

(Чумоли уяси)

Қаторма-қатор,
Занжирдек қатор.

(Чумолилар)

Узун-узун улоғ,
Йўлларга тузоғ.

(Чумоли)

Жони бор, қони йўқ,
Ер остида сони йўқ.

(Чумоли)

Бели қилдай,

Боши хумдай.

(Чумоли)

Йўл устида гўжа қайнар.

(Чумоли)

Мингта қўйим сиғади,
Бир боғ бедам сиғмайди.

(Чумоли уяси)

У ёққа боради,
Бу ёққа боради,

Бўз тўқийди.

(Ўргимчак)

Тўр билан ўраб олган,
Пашшага занжир солган.

(Ўргимчак)

Кичкина-митти,
Қўлимга олсам, қовурғаси синиб кетди.

(Чивин)

Ўзи йўқдай, ботирим,
Овози ўқдай, ботирим,
Шапалоқ юртга бориб,
Ўлиб қолган, ботирим.

(Пашша)

Чийдим, чийдим, чийдим қуш,
Чий бошига қўнди қуш.

Қирғини келди, қирилди,
Маҳали келди, тирилди.

(Чивин)

Ис билади, ит эмас,
Ўзи кичик, бит эмас,
Одамни кўп талайди,
Қон ичиб, у тўймас.

(Кана)

Сой ичида саксонбой.

(Бурга)

Қоронғи том ичида
Қора бузоқ диркиллар.

(Бурга)

Албар-жалбар йўртиб юрар,

Ушлай десам, ҳуркиб кетар.
(Бурга)

Пичагина бўйи бор,
Такакидан тўни бор.
(Бурга)

Тўқай ичида тўнғиз.
(Бит)

Чел тагида қурбақа.
(Бит)

Ўсимликлар дунёси

Ҳасан ака тикка туради,
Болалари чапак чалади.
(Терак, барглари)

Болалари қарсак чалади,
Оналари ўйинга тушади.
(Терак, барглари)

Ёзда ҳам қишда,
Бир хил кийимда.
(Арча)

Отаси уйда қолар,
Боласи бозор борар.
(Мевали дарахт)

Кичкина қозоннинг оши тотли.
(Ёнғоқ)

Кичкина декча,
Ичи мазалиқча.
(Ёнғоқ)

Кичкина қозон,
Жингла палов.
(Ёнғоқ)

Кичкина қозон,
Жикр палов.
(Ёнғоқ)

Кичкина тандирча,
Ичи тўла кулча.
(Ёнғоқ)

У ёғи тоғ,
Бу ёғи тоғ,
Ўртасида
Сариғ ёғ.
(Ёнғоқ)

Қўшалок товоқ,
Ичи тўла ёғ.
(Ёнғоқ)

Усти заҳар, ичи тош,
Тошнинг ичи асал.

(Ёнғоқ)

Пўсти қалин, қовоқдай,
Бели боғли танобдай,
Меваси сариғ ёғдай.
(Ёнғоқ)

Бели боғли, чўтир чолдир,
Қўйнида бор бужур кампир.
(Ёнғоқ)

Кичкина хотин шошақон,
Кичкина қозон тошақон.
(Ёнғоқ)

Икки тоғнинг орасида
Бир туп янтоқ.
(Бодом)

Қўтир тош,
Ичида ош.
(Бодом)

Ош ичида тош,
Тош ичида ош.
(Ўрик)

У ёғи тош, бу ёғи тош,
Ўртасида нишган ош.
(Данак мағзи)

Пасту баланд кўп хотин,
Қўйлаклари оқ, гулгун.
(Ўрик гули)

Ўзи кўм-кўк,
Юзи қип-қизил.
(Олма)

Ўзи ширин, туклигина,
Мазаси бор, тотлигина.
(Шафтоли)

Бодом каби япроғи,
Солланади бутоғи.
(Шафтоли)

Паст-паст бўйи бор,
Малла тўни бор.

(Беҳи)

Маллагина тўни бор,
Нордонгина таъми бор.
(Беҳи)

Дум-думалоқ бўйи бор,
Паловда обрўйи бор.
(Беҳи)

Бир қоп ун,
Ичида устун.
(Жийда)

Қопча,
Қопча ичида унча,
Унча ичида устунча.
(Жийда)

Ичи ун-ун,
Таши гулгун.
(Жийда)

Таши қизил анордай,
Ичи оқ — ундай,
Ўтириши гулдай.
(Жийда)

Осмондан тушди бир тугун,
Усти бахмал, ичи ун.
(Жийда)

Игна тегмасдан қон,
Тегирмон бермасдан ун,
Теша тегмасдан устун.
(Жийда)

Отаси букри хўжа,
Онаси ёйма чалпак,
Боласи ширин-шакар.
(Ток барги, узуми)

Бир онадан юз бола,
Юзови ҳам бўз бола.
(Ток, узум)

Чорпоя устида
Ширин-ширин шох соққа.
(Ток, узум)

Бўғун-бўғун, бўғунчоқ,
Тугун-тугун, тугунчак,
Етмиш қизнинг онаси
Ҳали ҳам бўлса келинчак.
(Ток, узум)

Ота-онасидан боласи ширин.
(Ток, барги, узуми)

Қора ҳўкизим оғилга киришда думини юлиб
қолдим.
(Қора майиз)

Кичкина декча,
Ичи тўла михча.
(Анор)

Сариққина тўни бор,
Ичи тўла дони бор.
(Анор)

Қирқ хўжрада қизил қизлар.
(Анор)

Эшагим қудуққа тушиб кетди,
Думидан ушласам, юлиниб кетди.
(Қора майиз)

Кичкина гумбаз ичида
Қизлар айлабди макон.
Юзларида парда тутиғлик,
Ҳар бирининг бағри қон.
(Анор)

Гулсиз бўлар меваси,
Ширин-ширин донаси.
(Анжир)

Ости сариқ, усти сариқ,
Ширин, тотли, ичи тарик.
(Анжир)

Дарахт устида лангар.
(Анжир)

Қамчи даста,
Қамчи дастада маржон.
(Дўлана)

Тепдим, сандиқ очилди,
Ерга бодом сочилди.
(Дўлана)

Ер тагида қизил қайиш.
(Тут дарахтининг илдизи)

Экин ва ўсимликлар

Абдал бува ариқдир,
Оғзи, бурни мурриқдир.
(*Фўза*)

Чопсанг кулар,
Чопмасанг ўлар.
(*Пахта*)

Оғзини очиб ерга қарайди,
Оғзидан оқ кўпик сочади.
(*Пахта*)

Қордай оппоқ,
Юнгдай юмшоқ.
(*Пахта*)

Илдизи ерда,
Юлдузи кўкда.
(*Пахта*)

Кичкина хурмача,
Оғизлари бурмача.
(*Кўсак*)

Ердан кўкариб чиқар,
Бағридан олтин оқар.
(*Пахта*)

Момиққина онаси,
Ёғлиққина боласи.
(*Пахта, чигит*)

Ҳамма ёғи қилтиқ,
Ҳамма унга интиқ.
(*Бугдой*)

Соламан қизил,
Чиқараман оқ.
(*Бугдой, ун*)

Ўзи ариқ,
Ранги сариқ,
Юзи қизил,
Боши қилтиқ.
(*Бугдой*)

Қизилини ўзим едим,

Сариғини молга бердим.
(*Бугдой, сомон*)

Дик-дик этар, бути йўқ,
Ўтирай деса ўрни йўқ,
Ариғи бору суви йўқ.
(*Бугдой*)

Кичкина қиз,
Қўлида бигиз.
(*Шоли*)

Бизнинг уйда бир қиз,
Бошида бир тол қил ёлғиз.
(*Шоли*)

Кич-кичкина тўни бор,
Учида қили бор.
(*Шоди*)

Ўзи ёш,
Мўйлови узун.
(*Шоди*)

Тарам сочли қиз тўдаси,
Сувда ётар кун-кечаси.
Сувда ётиб сувга тегмай
Олтмишида у сарғайгай,
Саксон кунда сабоқдадир,
Тўқсон кунда товоқдадир.
(*Гуруч*)

Ердан чиқар тараниб,
Заррин дастор ўраниб.
(*Маккажўхори*)

Бўйи бир қарич,
Соқоли икки қарич.
(*Маккажўхори*)

Сарибой бобом ичкари,
Соқоллари ташқари.
(*Жўхори*)

Бир уя устида минг ари.
(*Жўхори*)

Мингта алп оғадир,
Минг ўрага сиғадир.

(Жўхори)

Кўк кўйлакли хотин,
Сариғ бола кўтарган.
(Жўхори)

Кўк кийимни киймайман,
Ўша ерда турмайман.
(Жўхори)

Қия-қия ерларда
Қийма жувон ўтирар.
Даканасин дол қўйиб,
Толма жувон ўтирар.
(Оқ жўхори)

Амаким эгнида кўк чопон,
Бошида оқ дастор.
(Оқ жўхори)

Ўтиришлари эшондай,
Кўзлари моҳпарондай.
(Оқ жўхори)

Узун-узун кўчалар,
Ичи тўла баччалар.
(Ловия)

Бизникига меҳмон келди,
Ҳаммасининг қоши қора.
(Ловия)

Ўзи пишиқ,
Бурни қийшиқ.
(Нўхат)

Малла мушук,
Бўйни қийшиқ.
(Нўхат)

Қора-қора қорамуқ.
(Мош)

Қора-қора қўғирмоч.
(Мош)

Олтин сочдим тожидор,
Бунга ҳамма харидор.
(Тарик)

Бир туб чикор, бир туб чинорда
Қирқ буток, қирқ бутокда қирқ уя,
Қирқ уяда қирқ тухум.
(Тарик)

Эрназар бобом энқаяди,
Калласи қинқаяди.
Тевараги тўп-тўп,
Ўртаси қип-қизил.
(Тарик)

Кунга қараб толмайди,
Кундан кўзни олмайди.
(Кунгабоқар)

Бир қаричча бўйи бор,
Ола-чипор тўни бор.
(Зиғир)

Бир танада
Минг дона.
(Кунжут)

Терак учида хум,
Ичида қум.
(Кўкнори)

Кичкина, кичкина келинчак,
Бошларида тугунчак.
(Исирик)

Бойнинг қизи тоғда келинчак.
(Исирик)

Мадад акамнинг бошида бахмал тақияси
бор.
(Қизғалдоқ)

Қизларжоннинг бошида
Қизил бахмал тақия.
(Қизғалдоқ)

Эксанг битар,
Иси ҳамма ёқни тутар.
(Райҳон)

Кўм-кўк туси,
Хушбўй иси.

(Райҳон)

Ариқ бўйида тўшак.
(Майса)

Узун терак,
Ичи ковак.
(Қамиш)

Зил терак,
Зилмон терак.
(Қамиш)

Соқоли бир қарич,
Ўзи минг қарич.
(Қамиш)

Дарё,
Ўртасида бўйро.
(Қамиш)

Биз, биз эдик,
Минг қиз эдик,
Бизни ўрдилар,
Ипга тиздилар.
(Қамиш)

Ўз элимда эл эдим,
Тулки тумоқ бек эдим.
Қийилдим, қучоққа тушдим,
Ўттиз икки тузоққа тушдим.
(Қамиш)

Қатор-қатор турганлар,
Тулки тумоқ кийганлар.
(Қамиш)

Ер тагида қизил юлғун.
(Рўян)

Чир-чир қушлар,
Чирмашиқ қушлар.
Ўзининг жони йўқ.
Одам келса, тишлар.
(Тикан)

Лип этади, кириб кетади,
Чиқазолмай эсинг кетади.
(Тикан)

Йўл устида войвож.
(Тикан)

Полиз экинлари ва сабзавот

Хўппа семиз,
Бир туки йўқ.
(Тарвуз)

Узоқдан ялдир-юлдур,
Ёнига келсам қулфи-калит.
(Тарвуз)

Кўккина қўзим, қуванда туриб семиради.
(Тарвуз)

Мен ажаб ҳайронман бир нарсага,
Қозикда бойловли турибди-ю,
Онаси боласининг қорнида.
(Тарвуз)

Жумбоқ қўйдим, жубин топ,
Юмалоқ бийнинг отин топ.
Тағи қўйдим, тағи топ,
Толли бийнинг отин топ.
(Тарвуз)

Зар-зар тўни бор,
Зарбдан паноҳи бор.
Урди пичоқни,
Унинг не гуноҳи бор.
(Қовун)

Бир уйнинг ичида
тўрт кўрпача ёйиғлик турибди.
Эшиги ҳам йўқ, тешиги ҳам йўқ,
Меҳмон келса очилади.
(Қовун)

Хилла хилойим бор,
Жанда-кулоҳим бор.
Бошимга урдилар пичоқ,
Менинг не гуноҳим бор?
(Қовун)

Бозордан бир нарса ол,
Ҳам ўзинг е, ҳам товуғинг есин,
Ҳам молинг есин.
(Қовун)

Бухородан келган фил,
Орқасидан тасма тил.

(Қовун)

Оппоқ, семиз, мойи йўқ,
Териси қалин, жуни йўқ.
(Ошқовоқ)

Қўшнимнинг арқони деволдан ошиб тушди.
(Ошқовоқ)

Пишмаганда мазали,
Пишганда мазасиз.
(Бодринг)

Майда-майда узунчоқ,
Таши кўк, ичида зирачак,
(Бодринг)

Қат-қат тўнли,
Қарич бўйли.
(Карам)

Қат-қат қулоқ,
Дум-думалоқ.
(Карам)

Ер тагида олтин бош.
(Шолғом)

Ер тагида зар калапуш.
(Шолғом)

Калта бобом ичкарида,
Қулоқлари ташқарида.
(Шолғом)

Ер тагида чакса гўшт.
(Лавлаги)

Ер тагида олтин қозик.
(Сабзи)

Сари бобом ичкари,
Соқоллари ташқари.
(Сабзи)

Қизил қиз ер остида,
Сочлари ер устида.
(Сабзи)

Бойнинг ўғли Бойсари,
Соқоллари сап-сари.
(Сабзи)

Қонга ўхшаш, қони йўқ,
Боласининг сони йўқ.
(Гармдори)

Ияги ерга қараган,
Соқоли осмонга қараган.
(Сабзи)

Паст-паст бўйи бор,
Етти қават тўни бор.
(Пиёз)

Ер тагида кокилли бачча.
(Пиёз)

Ер тагида оқ сочли бой ётар.
(Пиёз)

Қирқ кўйлаги бор,
Бир тугмаси йўқ.
(Пиёз)

Урмасдан йиғлатар.
(Пиёз)

Ер тагида кумуш кунда,
Шўрва қилсанг келар кунда.
(Пиёз)

Ер тагида юмрон қозиқ.
(Турп)

Бир бармоқча бўйи бор,
Қизил бахмал тўни бор.
(Гармдори)

Қизилгина кўзачак,
Ичи тўла зирачак.
(Гармдори)

Бизлар, бизлар биз эдик,
Бизлар бир талай қиз эдик,
Бизларни уздилар,
Бир ипга туздилар.
(Гармдори)

Ер устида муштдай қуйруқ.
(Қўзиқорин)

Озиқ-овқатлар

Бир қўйим бор,
Туриб семирар.
(*Хамир*)

Оқ қўйим бор,
Сўйсам қони йўқ.
(*Хамир*)

Юмалатсам жони йўқ,
Юлиб олсам қони йўқ.
(*Хамир*)

Муштлаб-муштлаб урарлар,
Мунча гуноҳ қилибман.
Ўтга солиб ёқарлар,
Мунча оси бўлибман.
Мунча мени хорларлар,
Билмам нима қилибман.
Мунча мени севарлар,
Қандай ширин бўлибман.
(*Хамир, нон*)

Хом солдим,
Пишиқ олдим.
(*Ёлган нон*)

Совуқ кириб,
Иссиқ чиқар.
(*Елган нон*)

Оқ отдим,
Қизил олдим.
(*Ёлган нон*)

Еттиси бир ерга йиғилса,
Бешиси бир ерга йиғилади.
(*Палов*)

Қоронғи уйда шивир-шивир.
(*Шовла*)

Қозон ичида оппоқ қор.
(*Ширгуруч*)

Кўприк устида бир тутам похол.
(*Угра*)

Қудуққа сочимни ёйдим.
(*Угра*)

Ип эшиб қудуққа ташладим.
(*Угра*)

Кесдим,
Қудуққа ташладим.
(*Угра*)

Бир кийигим бор,
Бир жойда туриб диркиллар.
(*Гўшт*)

Есам тишимга киради,
Емасам тушимга киради.
(*Гўшт*)

Букдим,
Қудуққа ташладим.
(*Чучвара*)

Бир қозондан қирқ туя сув ичар.
(*Чучвара*)

Минг қўйим сувга тушди.
(*Чучвара*)

Қуда бувам қудуққа тушди,
Қулоқлари шалпиллаб тушди.
(*Чучвара*)

Маталим матти,
Қулоғи қатти.
Қозонга солсам,
Тикрайиб ётди.
(*Чучвара*)

Ош пиширдим, тузи йўқ.
(*Сумалак*)

Жуммоқ қўйдим, жубин топ,
Жумалай бойнинг отин топ.
Тағи қўйдим, тағи топ,
Тотли бийнинг отин топ.
(*Сумалак*)

Сув эмас, суюқ,
Қор эмас, оқ.

(Сут)

Олтмиш икки айбни оқ ёпар.

(Қатик)

Паловнинг остида,

Сувнинг устида.

(Зиғир мой)

Ўзи оппоқ, қор эмас,

Нон бўлмади, ун эмас.

(Шакар)

Жуммоқ қўйдим жуп-жупгина,

Томизиғи тол-толгина,

Толқон берсанг, очаман.

(Пашмак)

Бир ўрдакка бир чимдим.

(Чой)

Тор кўчага ўт тушди,

Бора боргунча куйиб тушди.

(Иссиқ чой ичиш)

Чайналади, чайналади, ютилмайди.

(Сақич)

Меҳнат, иш қуроллари

Тўрда турган тўрт йигит,
Тўртови ҳам мард йигит.
(*Чўп савағич*)

Бизнинг уйда тўрт кампир,
Тўртови ҳам мард кампир.
(*Савағич*)

Қоронғи уйда кўп полвон олишади.
(*Чўп савағич*)

Бизникида битта киши,
Оғзида қирқта тиши.
(*Жун тароғи*)

Оққина кучук хов-хов этди,
Қорни тўйиб ағнаб кетди.
(*Урчук*)

Гув-гув этади,
Марғилон кетади.
(*Урчук*)

Чарчамас кампир кўрдим, ёлғиз оёқ,
Оғзига ташлаб олган чўпдан таёқ.
Юрган сари белбоғини қаватлайди,
Берибди унга гўзалликни аямаёқ,
(*Урчук*)

Ғув-ғув этар,
Қорни тўйса юмалаб кетар.
(*Урчук*)

Сарибой акам сақтали,
Икки оти нўхтали.
(*Чарх*)

Бир ёғига қор ёғади,
Бир ёғига дўл ёғади.
(*Ҳалложи*)

Икки кўчқор уришар,
Қумалоги тушар.
(*Ҳалложи*)

У ёққа ўтади қизгина,
Бу ёққа ўтади қизгина,

Қулогига ҳалқа тақиб,
Шилдираб ўтади қизгина.
(*Моки*)

Фоз қақиллаб ўтар,
Қаноти шарқиллаб ўтар.
(*Моки*)

Урдим, гуп этди,
Ер тагига кириб кетди.
(*Кетмон*)

Сен урмасанг, у урмас.
(*Кетмон*)

Югуриб, чаққон ўтади,
Тагидагин ўлдириб кетади.
(*Кетмон*)

Узи жонсиз,
Ишга полвон.
(*Кетмон*)

Металим матти,
Қулоғи қатти.
Қулоғига қаттиқ тепдим,
Ялпайиб ётди.
(*Бел*)

Тушган ерини кесар.
(*Теша*)

Ғит-ғит дейди, ишлайди,
Ерга кукун ташлайди.
(*Арра*)

Қора туя қалтирайди,
Қобирғаси ялтирайди.
(*Арра*)

Оғзи йўқ,
Тиши кўп.
(*Арра*)

Тушган ерини узар.
(*Омбур*)

Келиб оғзини очар,
Тишлаб олиб қочар.

(Омбур)

Борадир, борадир,
Оёғини кўтариб ётадир.
(Замбил)

Оққина товук сомон сочар.
(Паншаха)

Ер тагида ой юрар.
(Омоч)

Ер остида бой боради.
Қулоғида лой боради.
(Омоч)

Ер тагида қўйруқ боради.
(Омоч)

Кетаверади, кетаверади,
Тоғдай жойни бузиб келади.
(Омоч)

Ўзи ернинг тагида,
Кучи ернинг устида.
Ўттиз икки оғайни,
Бир-бирининг устида.
(Чиғирик)

Йигирма беш оғайни,
Бир-бирининг изида.
(Чиғирик)

Эгилади, букилади,
Мевалари тўкилади.
(Чиғирик)

Ёзда юрар,
Қишда ётар.
(Чиғирик)

Менинг кучугим ҳовуллайди,
Қорни тўқ бўлса айланади.
(Чиғирик)

Бир қушим бор ажойиб,
Дон чўқийди еёлмайди,
Қанот қоқади, учолмайди.
(Жувоз)

Қоронғи томнинг ичида
Полвон акам икки оёқ билан тепади.
(Жувоз)

Қоронғи саройда бузоқ шиқирлаб оғзидан
кўпик сочади.
(Тегирмон)

Ер остида ғолтон гулдирайди.
(Тегирмон)

Қат-қат менинг чўнтагим,
Қатлама менинг чўнтагим,
Етти ердан тўй қелса,
Тўймас менинг чўнтагим.
(Тегирмон)

Кўп ейди, тез ейди,
Майда чайнайди.
Ўзи юта олмайди,
Ўзгаларни тўйдирди.
(Тегирмон)

У нимадир, қув ёғочдан оғзи бор,
У нимадир, ўртасида мағзи бор,
У нимадир, елкасида оғзи бор,
У нимадир, сув остида қимирлар.
(Тегирмон)

Томда туриб карнай чалдим,
Товуши Қўқонга кетди.
(Тегирмон дути)

Бир жумбоғим бор бошдан,
Жони темир, тошдан.
Зухра хола, югураверинг,
Уста тош ўлди очдан.
(Тегирмон)

Уй-жой ва унга тегишли жиҳозлар

Опон-опонни кўрдим,
Эски чопонни кўрдим.
Қобирғаси қалашган,
Одам ютганни кўрдим.
(Қора уй)

Қобирғаси тарим-тарим,
Асли унинг жони йўқ.
Терисини сийириб олсам,
Ерга томар қони йўқ.
(Қора уй)

Ҳачча,
Даччанинг устида бачча.
Баччанинг устида қалпоқ,
Қалпоқнинг устида телпак.
(Қора уй)

Бир тепада олти қўчқорнинг
шохи алмашиб ётир, -
Ётти қўчқорнинг шохи ялмашиб ётир.
(Қора уй)

Қирқ чиноқ қирқ қудукдан сув ичар.
(Қора уйнинг увиғи)

Оғил тўла чиноқ қўй.
(Қора уйнинг увиғи)

Бизнинг уйда қирқ қиз,
Ҳаммаси сочпопукли.
(Увиқ ва боғи)

Жинди қиз, жинди қиз,
Жин тепага чиқди қиз.
Болаларини эргаштириб,
Ҳаранг-даранг бўлди қиз.
(Қора уйнинг чанғароғи)

Гум-гумбаз, Қирқ чаноқ.
(Қора уйнинг чанғароғи)

Кўккина қўзим уй айланар.
(Қора уйнинг белдови)

Кичкинагина қуёнчам жар айланиб қочади.
(Қора уйнинг белдови)

Бир тўбада тўрт илон.
(Қора уйнинг туйнук боғи)

Бир тўбанинг устида тўрт шибоқ.
(Қора уйнинг туйнук боғи)

Чин қушим, чинни қушим,
Чин тепага қўнди қушим.
Қанотини ёйди қушим.
Танобини тортди қушим.
(Чодир)

Хитой қуш қанотларини ёйиб, оёғини букиб,
тоғда ўлтирибди.
(Чодир)

Амаким ичкарида,
Қулоқлари ташқарида.
(Уйнинг тўсини)

Онаси еттита,
Боласи бир нечта.
(Тўсин, васса)

Онаси қорнида боласи кўндаланг ётибди.
(Тўсин, васса)

Кундузи ташқари,
Кечаси ичкари.
(Эшик)

Икки опамнинг бўйи тенг.
(Эшик)

Деволга қўнган қушим,
Баъзилари бир қанот,
Баъзилари қўш қанот.
(Эшик)

Олти кўзли, суюкли,
Ҳамма уйга керакли.
(Дераза роми)

Кечаси осмонга қарайди,
Кундузи ерга қарайди.
(Эшик занжири)

Кечаси юқори,

Кундузи қуйи.

(Эшик занжири)

Кечаси туради,

Кундузи ётади.

(Эшик занжири)

Қоравой бувам эшик қўрир.

(Қулф)

Қора қулим уй қўрир.

(Қулф)

Кичкинадир, минадир,

Унга одам ишонадир.

(Қулф)

Кичкина итча ҳурмайди,

Тишламайди, уйга қўймайди.

(Қулф)

Бир шаҳарни бир қора ҳакка қўриқлайди.

(Қулф)

Қорагина зоғча,

Қанотидан осилган.

(Қулф)

Жарда янтоқ осилган.

(Қулф)

Катта хотин уй пойлайди,

Кичкина хотин йўқловга кетади.

(Қулф, калит)

Акаси уй пойлайди,

Укаси ўйнаб юради.

(Қулф, калит)

Акасини укаси қитиқлайди.

(Қулф, калит)

Олисдан жангир-жунгир,

Яқиндан оддий темир.

(Қулф, калит)

Чумчуғим чиқ этди,

Уясига кириб кетди.

(Қулф, калит)

Узун бўйли,

Қора тўнли.

(Мўри)

Амаким ариқ,

Қорни ёриқ.

(Мўри)

Бир уйга кирсам,

Қорни ёриқ айиқ турибди.

(Мўри)

Ўзи битта,

Кўзи тўртта.

(Танча)

Тўрт оғайнининг бошида бир қалпоқ.

(Танча)

Шайтоннинг уйи тахтавонлик, ичи тўла
хода.

(Танча)

Оғзи пулдай,

Ичи хумдай.

(Обриз)

Тепаси айвон,

Ўртаси хумдон,

Таги зиндон.

(Обриз)

Йўнса йўғон бўлар.

(Ўра)

Чиргидай ерга кун тегмас.

(Қудуқ)

Осмондан осилган,

Ердан қазилган.

(Қудуқ)

Ўра қаздим,

Тупроғи йўқ.

(Қозиқ ўрни)

Қудуқ қаздим бетупроқ.

(Қозиқ ўрни)

Отаси бор, энаси бор,
Ўн иккита боласи бор.
(Нарвон)

Тепдим, тепдим,
Теракка чиқдим.
(Нарвон)

Элибой акам киссасини,
Эл йиғилиб тиколмас.
(Девол ёриғи)

Ўзи катта,
Сарпўши йўқ.
(Ҳовуз)

Берсанг, тўяди,
Бермасанг, туради,
Ҳамма хизматин кўради.
(Сандиқ)

Бир эшагим бор,
Тўрт оёқли.
Тўбаласам юрмайди.
(Сандиқ)

Тўрт оёғи бор,
Бурнида авараки.
(Сандиқ, калит)

Кичкина филди,
Менга қараб кулди.
(Ойна)

Топ-тобоноқ, тобоноқ,
Тобони йўқ қуёноқ,
Қуёноғи кумушдан,
Кулиб турган бувишдан.
(Ойна)

Бир дўстим бор ажойиб,
Агар ким унга боқса,
Кулиб боқар илжайиб.
(Ойна)

Толнинг тагида тиниқ сув.
(Ойна)

Куну тун юради,
Доим бир жойда туради.
(Соат)

Оёғи йўқ, юради,
Оғзи йўқ, гапиради.
(Соат)

Ўзи минг хил,
Гапи бир хил.
(Соат)

Оқ товоқда сариқ қайчи.
(Соат)

Усти ётинқи,
Тўрт оёқли.
(Сўри)

Юраверади, юраверади.
Йўли кўпаймайди.
(Бешик)

Тўрт оёғи бор,
Остида тоши бор,
Топ-чи!
(Бешик)

Кундузи йиғилади,
Кечаси ёйилади.
(Кўрпа)

Кундузи ҳур бўлади,
Кечаси қул бўлади.
(Кўрпа)

Кечаси бўғоз,
Кундузи қисир.
(Кўрпа)

Қўлсиз, оёқсиз кўйлак кияр.
(Ёстик)

Ўзи битта,
Оғзи иккита.
(Лўлаболиш)

Турса туядай,
Йиғилса кичкинтой.

(Пашшахона)

Уй хўжалик асбоблари

Оғзи дўппидек,
Ичи қизил, хумдек.
(Тандир)

Шум кампир,
Шумалоқ кампир,
Икки бети юмалоқ кампир.
(Тандир)

Оғзи қора кўк тозим,
Кунига тўққиз кийик олади.
(Тандир)

Аломат-а, аломат,
Ичи қизил қиёмат.
Хўл урдим,
Қуруқ чикди.
(Тандир, нон)

Ости лоп-лоп,
Усти лоп-лоп,
Ўртасида кумуш қоплаб.
(Рапида)

Ўзи битта,
Қулоғи тўртта.
(Қозон, тўрт қулоғи)

Қулоғи қорнида,
Боши йўқ.
(Қозон)

Қора товуқ,
Қорни тўқ.
(Қозон)

Қора сигир қараб турар,
Сарик сигир ялаб турар.
(Қозон, олов)

Қора хўкизнинг путини,
Қизил хўкиз ялайди.
(Қозон, олов)

Бир том ичида учта бети қора.
(Ўчоқпоя)

Учи жамлашган,
Қучи бирлашган.
(Ўчоқпоя)

Қора ботир отдан тушди,
Аскарлари ўраб олишди.
(Қозон, товоқ, коса)

Қора дев йиқилди,
Болалари йиғилди.
(Қозон, товоқ, коса)

Лайлак уяда,
Думи зиёда.
(Чўмич)

Ҳакка уяда,
Қуйруғи зиёда.
(Қошиқ)

Бир хотин бор, болалари чоч-чоч,
Икки қўли доим бошида.
(Қошиқдон)

Ости иморат,
Усти иморат,
Ўртаси оташхона.
(Самовар)

Бозорда сарик айғир кишнайди.
(Самовар)

Ичи қора кўмирдай,
Тиши сарик испаракдай.
Ўлтириши мулладай,
Қичқириши тайлоқдай.
(Самовар)

Сув десам, сув эмас,
Шилдирайди бир нарса.
Ўт десам, ўт эмас,
Йилтирайди бир нарса.
Бошига бўркини олиб,
Бўркиллади бир нарса.
(Самовар)

Умрдон-а умрдон,
Ёққан ўти кўмирдан.
Маккадан бир қуш кепти,

Жиғилдони темирдан.

(Самовар)

Ўзи катта,

Кичикка эгилади.

(Чойнак)

Ўзи турар жимгина,

Қулоғи бор биргина.

(Чойнак)

Рўпарада турибди,

Юзи думалоқ, лўппи.

Бир қулоғи бор, бир бурни,

Бошига кийган дўппи.

(Чойнак)

Оналари токчадан тушса,

Болалари югуриб келади.

(Чойнак, пиёла)

Ҳамма кишини кўрганда лабини ўпкай.

(Пиёла)

Лаби лабимга тегса, оғзим куяди.

(Пиёла)

Меҳмон келди,

Югуриб борди.

Қўлига чиқиб,

Лабини ўпди.

(Пиёла)

Қора туям бақирар.

(Чойдиш)

Бухородаи келган лўк,

Кулга бориб чўк.

(Офтоба)

Қорни қортоз,

Бурни буртоз.

Отга минмас,

Пиёда юрмас.

(Обдаста)

Бораётганда оч минар,

Келаётганда тўқ.

(Кўза)

Қорни қопдай,

Бўйни ипдай.

(Хум)

Шим кампир,

Шим-шим кампир.

(Қатик соладиган кади)

Узун терак,

Ичи ковак.

(Кува)

Ўттиз умуртқаси йўқ,

Қирқ қобирғаси йўқ.

Шилиқ-шилиқ этади,

Ўзи сира тўймайди.

(Меш)

Оқ эчким ичи йўқ,

Суяги йўқ, гўшти йўқ,

Ўзи шилиқ-шилиқ этади,

Юмалаб ерда ётади.

(Меш)

Оқ эчким қанотин ёзди,

Оғзин очсам ичидан бол чиқди.

(Меш)

Бўтали туя овул кезар.

(Кели)

Отаси оғзин очар,

Боласи уриб қочар.

(Кели)

Талтайиб туради,

Тарсиллатиб уради.

(Кели)

Тап-тап этади,

Тагидан карвон ўтади.

(Элак)

Так-так томдан қор ёғади.

(Элак)

Янги идиш,

Таги тешик.

(Элак)

Бир ўзи,
Минг кўзи.

(Элак)

Оққина туя кулга чўкар.

(Элак)

Калта момом лой тепар.

(Сақич)

Калтача бобом лой тепар.

(Сақич)

Кичкина митти,
Эчкини йиқитди.

(Пичоқ)

Ишини битирди,
Эшик тагига ўтирди.

(Супурги)

Эшик орқасида бели боғлиқ қул ётар.

(Супурги)

Бели боғлиқ қулбачча,
Томдан ўтин ташлайди.

(Супурги)

Белин боғлаб уй ўртасида ўйнар.

(Супурги)

Кўйган ерда туради,
Ош емайди, сув ичмайди.

(Супурги)

Қобирғаси бор, қони йўқ,
Оғзи бор, жони йўқ.

(Қоп)

Етса турмас,
Турса ётмас.

(Қоп)

Фишим йўлда йўрғалар,
Юрган йўли оқарар.

(Совун)

Кичкина миср,
Бекларни отдан тушир.

(Чилим)

Бўйни биргина,
Қўли иккигина,
Чақириб келмайди,
Пиёда юрмайди.

(Чилим)

Устида ўт ёнади,
Тагида сув қайнайди.

(Чилим)

Сарвиноз, салласи катта, бўйни кир.

(Чилим)

Боради, боради,
Тангадай жойни олади.

(Ҳасса)

Кундузи топ-топ этар,
Кечаси бовурсоқдай ерда ётар.

(Ҳасса)

Кундузи юради-юради,
Оқшом тик туради.

(Ҳасса)

Узун терак туриб кетди,
Йўрға-йўрға юриб кетди.

(Ҳасса)

Эл олмаса, элик йил ётади.

(Олтин)

Ерда чиримайди,
Элда йўқолмайди.

(Олтин)

Кичкинагина миннас,
Оламни кезиб тинмас.

(Танга пул)

Оппоққина, юмалоққина,
Ҳаммининг кўзига яхшигина.

(Танга пул)

Лойдан бўш,

Тошдан қаттиқ.
(Қўрғошин)

Бир оёғин осиб турар,
Бир оёғин босиб турар.
Чор бозорга боради,
Бўз бозорга бормайди.
(Тарози)

Икки оға-инини бир устунга боғладим.
(Тарози)

Икки сингил,
Оғир-енгил.
(Тарози)

Оқ саллали бобо том устидан янтоқ
ташлайди.
(Устара)

Томдан похол ташлайди,
Ғалди пакана.
(Устара)

Минг қўйимни бир чивик билан ҳайдадим.
(Устара)

Тоқирчоқ тўбада той ўйнар.
(Устара)

Тепа устида букур сичқон ўйнайди.
(Устара)

Юмалоқ тепада қилич ўйнар.
(Устара)

Том устида олифта уста.
(Устара)

Суйри тўба устида —
Абжир този ўйнайди.
(Устара)

Олов, тутун, чирок

Бир сават анор,
Ҳаддинг бўлса ол.
(Чўф)

Бир товоқ қизил олма,
Ушламоққа ҳаддинг борма.
(Чўф)

Ялт-ялт этади,
Ямлаб кетади.
(Ўт-олов)

Чангароқдан учиб чиқади,
Қараса, кўзни кўр қилади.
(Учқун)

Кўк хўкиз олдин чиқар,
Қизил хўкиз қувиб чиқар.
(Тутун, олов)

Кўк отим қўйивордим,
Қизил отим олиб қолдим.
(Тутун, олов)

Тақ этди, тақолон кетди,
Отаси этигини кийгунча
Боласи боғлон кетди.
(Ўт-олов, тутун)

Кўк отим кўкка қараб йўрғалайди.
(Тутун)

Оёқсиз, қўлсиз томга чиқади.
(Тутун)

Оёғи йўқ қочади,
Қаноти йўқ учади.
(Тутун)

Узундан узоқ,
Ҳавога тузоқ.
(Тутун)

Отаси арава қўшганча,
Ўғли Қўқон борибди.
(Тутун)

Қизил сигир қора сигирнинг қорнини
ялайди.
(Олов, қозон)

Бир бош буғдой уй тўлдирар.
(Чирок)

Уёғи девол, бу ёғи девол,
Ўртасида ўлик илон.
(Чирок)

Нур бува,
Усти боши кир бува.
(Чирок)

Қоронги томда бир кампир,
Сочини ёйиб ўтирибди.
(Чирок)

Ўзи қовоқ,
Бошида товоқ,
Оғзида карнай,
Тунлари ҳай-ҳай.
(Чирок)

Ҳовуз,
Ҳовуз ичида сув,
Сув ичида илон,
Илоннинг оғзида ўт.
(Чирок)

Ўзининг баданини ўзи ейди.
(Шам)

Ўз қонини ўзи ичар.
(Шам)

Кўзининг ёши оёғига дори.
(Шам)

Қилич учи қалтироқ.
(Шам)

Милтиллайди кўзлари,
Мўлтиллайди ёшлари.
(Шам)

Кичкинагина сандиқча,
Ичи тўла михча.

(Гугурт)

Кичкинтойгина келинчак,
Бошида бор тугунчак.

(Гугурт)

Ўзи узун, ориқ,
Салласи сариқ.

(Гугурт)

Мен ажойиб бир аскар кўрдим,
Боши узра қуввати.
Кўп қаватли, йўқ қадри қиммати,
Сувли ерни асло босмас,
Чўлни поймол қилмай қўймас.

(Гугурт)

Хирмони катта,
Дони йўқ.
Дастори катта,
Нони йўқ.

(Кул, ўтин)

Уй ортида қора туя ўлиб ётир,
Ичак-чавоғи оқиб ётир.

(Ўтин ва арқони)

**Кийим-кечак, безак ва тикувчилик
асбоблари**

Отдим, осмонга чикди.
(Дўппи)

Бош устида чамбарак,
Чамбаракда капалак.
(Дўппи)

Ўзи битта,
Тухуми тўртта,
Боласи ўн олтита.
(Дўппи)

Бошингдаги бошпана,
Қиш-қировда гулхона.
(Телпак)

Кундузи ҳимоя қилади,
Кечаси қозикда туради.
(Кийим)

Қора ботир қалтироқ,
Сағирлари ялтироқ.
(Қора атлас)

Топ, топишмоқ,
Танга ёпишмоқ.
(Кўйлак)

Эрта турди,
Икки айри йўлга тушди.
(Шим)

Муштум ерга тушди.
(Чўнтак)

Ҳўкизни миндим,
Қўйни кўтардим,
Ғовачага гизландим.
(Этик, телпак, кўйлак)

Бир туғишган икки дўст,
Бўйлари тиздан.
Қолмайди биздан,
Сақлайди қор, муздан.
(Этик)

Кечаси арваяди,
Кундузи семиради.
(Маҳси)

Кундузи ҳақ-ҳақ юради,
Кечаси огзини очиб ётади.
(Ковуш)

Кетаверади, кетаверади,
Борган жойида оғзи очилиб қолади.
(Ковуш)

Эшикка чиқсам, менинг билан юради,
Ўйга кирсам, аданда менга қараб туради.
(Ковуш)

Беш оғайни, қўраси бор,
Хонаси бошқа.
(Қўлқоп)

Керагида осувли,
Ақллига билувчи.
(Сочик)

Чакка томади,
Ерга тушмайди.
(Зирак-сирға)

Жар лабига ёнтоқ илинди.
(Зирак-сирға)

Жар бўйида жалбироқ.
(Зирак-сирға)

Муш-муш, мушуккина,
Қўлида ушукқина.
(Узук)

Беш қўлимда беш пута.
(Узук)

Бухородан келган мунди,
Беш оғочга минди.
(Ангишвона)

Бир бойнинг ўн қўйи бор,
Бири боғлиқ, тўққизи ешиқ.
(Узук)

Хоннинг белбоғи белига етмас.
(Билак узук)

Бухородан келган минор,
Келиб, келиб, ўн қўлга қўнар.
(Хина)

Қизил туя чел ёқалаб юради.
(Жияк)

Кўккина қўзим,
Қурт-қурт кавшайди.
(Қайчи)

Ана ерда биров ўлаётибди,
Оғзига қўлим тиксам кулаётибди.
(Қайчи)

Икки подшо қон чиқармай уришади.
(Қайчи)

Икки ботир қиличлашар.
(Қайчи)

Икки бўри тоғда ўйнар, чанг чиқармай,
Иккиси ҳам бир бош ейди, қон чиқармай.
(Қайчи)

Фотима-Зухра уришади,
Меросини бўлишади.
(Қайчи)

Бир ўра,
Бир ўра ичида минг ўра.
(Ангишвона)

Ўзи битта,
Кўзи мингта.
(Ангишвона)

Бозордаги мўнди,
Келиб қўлимга қўнди.
(Ангишвона)

Яланғоч қочади,
Ёрғоқли қувади.
(Игна, ангишвона)

Бир кўзли кампир,

Кўйлакка гул тикар.
(Игна)

Ҳаммага тўн тикаман, ўзпм яланғоч.
(Игна)

Йилт этди,
Қирдан ошди.
(Игна)

Янтоқ учи ялтироқ.
(Игна)

Ўзи бир қарич,
Қуйруғи ўн бир қарич.
(Игна, ип)

Ўзи кичкина, ингичка, кокили узун.
(Игна, ип)

Ўзи кумуш,
Думи узун.
(Игна, ип)

Кичкина хотин,
Чочвони узун.
(Игна, ип)

Миттигина келинчақ,
Майин сочи узунчоқ.
(Игна, ип)

Бувимнинг лачаги узундан-узун.
(Игна, ип)

Кўккина қўзим,
Қуван судрайди.
(Игна, ип)

Кўккина эчки ипини судраб сув ичади.
(Игна, ип)

Оқ эшакка оқ тушов,
Кўк эшакка кўк тушов.
(Игна, ип)

Узун илким бор,
Калта қилким бор,
Жингила бўрким бор.

(Ип, игна, ангишвона)

Ийна,
Ийнанинг боши туйна.
(Тўғнағич)

Ўт емайди беданам,
Сув ичмайди беданам,
Тилла тўқим устида,
Йўрғалайди беданам.
(Тиқиш машинаси)

Теги кўмирчи,
Усти темирчи.
(Тиқиш машинаси)

Китоб ва ёзув

Дарахт эмас, япроқли,
Кўйлак эмас, этакли,
Одам эмас сўзлайди,
Турли куйлар куйлайди.

(Китоб)

Устида қопқоқ,
Тагида қопқоқ,
Ичинда япроқ.

(Китоб)

Тилсиз, ақл ўргатар.

(Китоб)

Бодомча бодомча билан,
Етти калит том билан.
Не кўзи бор, не оғзи бор,
Сўйлашади одам билан.

(Китоб)

Оқ ер очдим,
Қора буғдой сочдим.

(Қоғоз, ёзув)

Қўл билан экилар,
Оғиз билан йиғилар.

(Ёзиш, ўқиш)

Тоғдан тайладим синмади,
Сувга тайладим синди.

(Қоғоз)

Сирти таёқ,
Ичи бўёқ

(Қалам)

Узун бўйли,
Йўрма тўнли.

(Қамиш қалам)

Чолғу асбоблари

Узун терак йиқилди,
Учи менинг қўлимда.
Зағизфони сайрайди,
Сочи менинг қўлимда.
(Танбур)

Уч айғир,
ҳайдадим текис йўлга,
Учовига ўн одам
хизмат қилар зўрға-зўрға.
(Дутор)

Богда булбул сайрайди,
Эгалари сўзлайди.
(Дутор)

Томда туриб гилам қоқдим.
(Ноғора)

Ҳасан дорози бир букур,
Ҳовлига солади зикир.
Ҳар мўридан тутун чиқса,
Баччалар тапир-тупур.
(Карнай)

Томда туриб гилам қоқдим,
Чанги жаҳонга кетди.
(Ноғора)

Ўзи митти,
Овози оламга етди.
(Сурнай)

Жони йўқ,
Урса йиғлайди.
(Қўнғироқ)

Ўйинлар ва ўйинчоқлар

Узун терак, учи менинг қўлимда.

(Варрак)

Оқ ғозим учди кетди,

Ичагини чўзди кетди.

(Варрак)

Осмонда оқ эшак,

Нўхтаси қўлимда.

(Варрак)

Чўпчагим чўпчак,

Олтин беланчак,

Етти қизнинг онаси,

Ҳалигача келинчак.

(Қўғирчоқ)

Тап-тап этади,

Урсам учиб кетади.

(Копток)

От асбоблари ва йўл

Отдан баланд,
Итдан паст.
(Эгар)

Бўйи паст,
Отдан тушмас,
Пиёда юрмас.
(Эгар)

Узун эдим кесдилар,
Йўғон эдим йўндилар,
Ишга лойиқ қилдилар.
(Эгар)

Том устида сандиқ.
(Эгар)

Тепдим,
Теракка чиқдим.
(Отга миниш)

Тап-тап этиб томга чиқдим.
(Отга миниш)

Тепдим тешиқ,
Миндим бешиқ,
Олдим ажриқ,
Кейним тўқай.
(Узанги, эгар, от ели, думи)

Тўрт ой, йигирма тўрт юлдузни
Самарқанд кета туриб саман отда кўрдим.
(От тақаси, михлари)

Етти тешиқ,
Бир картиқ.
(От хомути)

Қирқ қулоғи,
Икки оғзи бор.
(Хуржун)

Оғилда беш бармоқ,
Иши хас-чўп тўпламоқ.
(Паншаха)

Қўйворсам юз қулоч

Йиғиб олсам бир қулоч.
(Арқон)

Кундузи юради, юради,
Оқшоми икки оёғини
Осмонга тиклаб туради.
(Арава)

Юрганда шақирлаб кулади,
Тўхтаганда жим туради.
(Арава)

Бир эшагим бор ҳанги,
Қулоқлари данги,
Ўт емайди,
Сув ичмайди.
(Арава)

Жонсиз, безабон,
Қайиш чайнаб ютолмас,
Кетида икки юмалоқ,
Югуриб сира етолмас.
(Арава)

Тўрт ака-ука бир-бирига етолмайди.
(Арава филдираклари)

Акаси укасини қува олмайди.
(Арава филдираклари)

Бир арқоним бор,
Учи-қуйруғи йўқ.
(Йўл)

Икки арқоним бор,
Йиғиб ололмайман.
(Йўл, арава изи)

Узун опам уйга сиғмас.
(Йўл)

Тоғдан баланд,
Патакдан паст.
(Йўл)

Тўрт оғайни йўлга чиқди,
Иккиси олда бораётир,
Иккиси орқада бораётир,
Орқада бораётганлари

Олдидагилардан қолмаётир.
(Арава филдираклари)

Чил қазноғу
Чил ҳужра.
(Четан)

Чил ток, чилман ток,
Чил ҳужра-ю, чил қазноқ.
(Четан)

Қовурғаси бор,
Қони йўқ,
Оғзи бор,
Жони йўқ.
(Четан)

Узун-узун улама.
Учига етган бормикан,
Йўлда ётган сополни
Олиб отган бормикан.
(Йўл, от туёғининг изи)

Отган таёғим отганча кетар.
(Йўл)

Узун-узун улама,
Учига етиб бўлама?
Ерда ётган илонни
Илиб отиб бўлама?
(Йўл, арава изи)

Узун ичак,
Учи тугунчак.
(Йўл, бозор)

Узун ичак,
Бели тугунчак.
(Йўл, кўприк)

Тап-тап этар,
Устидан карвон ўтар.
(Кўприк)

Ҳил-ҳил туям,
Бағри ҳўл туям.
(Кўприк)

Кўк устида устунли уй,

Уй устида ҳаёт.
(Кўприк)

Отаси кўтарам,
Онаси йўрға.
Ўғли қўшиқчи,
Қизи ўйинчи.
(Кўприк, сув, бақа, балиқ)

Кема ва қурол-яроқлар

Дарё
Дарё устида бўйра.
(Қайиқ)

Юрса изи билинмас.
(Қайиқ)

Бир эшагим бор ҳанги,
Тўқимлари янги,
Ўт емайди, сув ичмайди.
(Қайиқ, кема)

Топ-топ, топ-топ отим,
Туёқлари ялпоқ отим.
Одам кўрса кишнамас,
Ердан бир чўп тишламас.
(Қайиқ, кема)

Изласанг изи йўқ,
Сўйсанг, қони йўқ.
(Қайиқ)

Болта урдим,
Бадахшон кетди.
(Милтиқ ўқи)

Оқ кучугим анг этди,
Товуши Қўқонга етди.
(Милтиқ ўқи)

Оғизгинаси ўймоқдай,
Бақиргани тойлоқдай.
(Милтиқ ўқи)

Қора биям қалт этди,
Қобиргаси ялт этди.
(Қилич)

Тумшуғи узун,
Тоғни тешар.
(Милтиқ)

Ялт-ялт этар,
Ямлаб кетар.
(Ўқ)

Зинг этди, зинграб кетди,

Оқ қуврайнинг бошини чалиб
Ўтди, кўрдингми?
(Ўқ)

Ҳар хил топишмоқлар

Дунёда тўрт нарса йўқ.

*(Кўрпанинг енги,
Чумчуқнипг сути,
Ҳовузнинг қопқоғи,
Тошнинг томири йўқ)*

Тоғда турар,

Боғда бўлар,

Сувда сузар,

Кулда кулар.

(Каклик, булбул, балиқ, бодрок)

Тоғни талайди,

Элни элайди,

Жарни жалайди,

Сувни сувлайди.

(Жала, шамол, калтакесак, илон)

Икки бошли, тўрт оёқли,

Икки оёқли, тўрт қулоқли,

Орқасида бир думи бор.

(От, отга минган одам)

Чироқ туби йилтироқ,

Унинг ҳам оти боғлон қиз.

Қамиш боши қалтироқ,

Унинг ҳам оти боғлон қиз.

Сув ичида бирқиллоқ,

Унинг ҳам оти боғлон қиз.

Қора ёғоч путоқсиз.

Унинг ҳам оти боғлон қиз.

Бовлон қўзи суюксиз,

Унинг ҳам оти боғлон қиз.

(Яшин, найза, қурбақа, соч, она сийнаси)

Керагада керкилдак,

Ул нимади, боғлонтўз?

Бўсағада бўрқиллақ,

У нимади, боғлонтўз?

Чанғароқда чарқиллоқ,

У нимади, боғлонтўз?

(Элак, ит, чумчуқ)

Ола лайлак, була лайлак,

Қаноти беқора лайлак,

Чиқади гумбаз устига,

Уради беқақа лайлак.

(Домланинг азон айтиши)

Кўзга кўринмас,

Қўлга тутилмас,

Бурунга кирмай қолмас.

(Ис, ҳид)

Эски-эски чопоним,

Эсимдан чиқмас чопоним,

Жанда-жанда чопоним,

Ёнимдан кетмас чопоним.

(Соя)

Ҳамроҳим бор бефойда,

Қўймас ёлғиз ер, сойда.

Қуваласам, кетмайди,

Саваласам, ўтмайди.

(Соя)

Эртакли топишмоқлар

Ҳуройимнинг сўроғига жавоб

Султонхон деган подшо умрининг охирида Ҳуройим деган қизга уйланмоқчи бўлади. Султонхон Ҳуройимга совчи юборибди.

Ҳуройим қалинимга:

Унта улоқ,

Йигирмата бўри,

Ўттизта йўлбарс,

Қирқта тулки,

Элликта нўхта,

Олтмишта ахта,

Етмишта сарғалдоқ,

Саксонта чақалоқ,

Тўқсонта тумалоқ,

Юзта жумалоқ берсин

ва шу сўзимнинг маъносини айириб берсин дебди. Подшо фикр қилиб, Ҳуройимнинг ақлли эканлигини айтади. Бу топишмоқнинг маъноси кишининг ҳаётига боғлиқлигини айтади. Киши:

Ўнда улоқдай бўлади,

Йигирмада бўридай бўлади,

Ўттизда йўлбарсдай бўлади,

Қирқда тулкидай бўлади,

Элликда нўхталанган отдай ақли расо бўлади,

Олтмишда ахталанган отдай қайтиб қолади.

Етмишда сарғалдоқдай тилда бору дилда ҳеч нарса бўлмайди,

Саксонда гўдак боладай бўлиб қолади.

Тўқсонда уйдан чиқмай думалоқ бўлади,

Юзда бергилигидан наргилиги ўнғайлироқ бўлиб қолади.

Султонхон Ҳуройимнинг сўроғига жавоб бергандан кейин, Ҳуройим унга турмушга чиқиб, Рустамхон деган бир ўғил туғади.

Боланинг жавоби

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадимги замонда бир мақтанчоқ подшо бор экан. Бу подшо, «Юртда мендан бошқа ақлли одам йўқ», деб юрган экан.

Бир кун подшо овга чиқибди. Тушгача ов қилибди, ҳеч ови юришмабди. Кейин бир болани учратибди. Подшо болага қараб:

— Ҳой бола, бизни меҳмон қилмайсанми? — дебди.

Бола:

— Жоним билан, ёшулли,— дебди.

Шунда подшо:

— Бизларни нима сўйиб меҳмон қиласан? — деб сўрабди. Бола:

— Топсак бирни, топмасак иккини сўямиз,— деб жавоб берибди.

Подшо боланинг жавобидан ҳайрон қолибди. Кейин вазирларига:

— Бу боланинг гапида бир хосият бор, буни бир синаб кўрамиз,— дебди.

Подшо одамлари билан боланинг уйига борибди. Бола подшони, унинг одамларини яхшилаб

меҳмон қилибди. Подшо боладан:

— Бола, сен нечта қўй сўйдинг? — деб сўрабди. Шунда бола:

— Бирни топмадик, шунинг учун иккини сўйдик,— деб жавоб қайтарибди. Подшо яна таажжубланиб:

— Бирни топмасанг, иккини қаердан топиб сўясан? — дебди.

— Бизнинг бир бўғоз совлиғимиз бор эди. Бошқа бир қўй тополмай шу бўғоз қўйни сўйдик. Ўзини сўйгандан кейин, боласи ҳам ўлди. Ана, иккисини сўйдик, деганнинг маънисини шу,— дебди ҳалиги бола.

Подшо буни эшитиб, боланинг ақлига ҳайрон қолибди. Кейин уни ўз саройига олиб кетибди. Бу бола ўқиб доно бўлибди, кейин подшо уни ўзига бош вазир қилиб олибди.

Маликанинг топишмоғи

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир подшо бўлган экан. Унинг Соҳибжамол деган бир қизи бор экан. Унинг бир шеърий топишмоғи бор бўлиб, кимки топишмоғимнинг мазмунини айтиб берса, ўшанга тегаман. Кимки тополмаса, жаллодга калласини олдираман, дер экан. Ҳар томондан шаҳзодалар, бекзодалар, бойваччалар келиб унинг топишмоғини тополмай қаллаларидан жудо бўлаверибдилар.

Ўша мамлакатнинг кунчиқар томонидан бир хароба кулбада битта кал қари онаси билан яшар экан. У бу хабарни эшитиб:

— Ўша қизнинг топишмоғига мен жавоб бераман,— дебди.

Онаси қўрқиб, кални юборишга унамабди.

— Қанчадан-қанча шаҳзодалар, бекваччалар ва бойваччалар тополмаганини сен топармидинг,

— деб қарғаб берибди. Кал охири онасини унатибди. Онаси ўғлига кўмоч қилиб берибди.

Шундан кейин кал подшонинг саройи томон борибди. Кал подшонинг тахти тагига бориб уч кун ётибди. Шунда маликанинг канизакларидан бири кални кўриб қолиб, сўрабди:

— Сен бу ерда нега ётибсан? Сенга бу ердан бошқа ётадиган жой йўқми?

Шунда кал:

— Мен маликанинг топишмоғини топгани келдим,— дебди.

Канизак маликага калнинг гапини айтибди.

Малика: «Олиб келинглар!» —дебди. Кални унинг ҳузурига олиб кирибдилар. Малика унга топишмоқни айтибди:

Узоқ ерда ўт қўюр-о,

Ани топинг, Ахлантоз.

Сассиқ сойда ит ҳурар-о,

Ани топинг, Ахлантоз.

Чорбоғимда жуфт чинор-о,

Ани топинг, Ахлантоз.

Эшигимда қўш мунгуз-о,

Ани топинг, Ахлантоз.

Қора толим бутуқсиз-о,

Ани топинг, Ахлантоз.

Оққина қўзим суюксиз-о,

Ани топинг, Ахлантоз.

Шунда кал маликанинг шеърий топишмоғига шу жавобни айтибди:

Узоқ ерда қўюр-о,

Бўри кўзи, ойимқиз.

Сассиқ сойда ит ҳурур-о,

Қурбақалар, ойимқиз.

Чорбоғингда жуфт чинор-о,

Ота-онанг, ойимқиз.

Эшигингда қўш мунгуз-о,

Ини-оганг, ойимқиз.

Қора толинг бутоқсиз-о,

Қора сочинг, ойимқиз.

Оққина қўзинг суяксиз-о,

Қўш аноринг, ойимқиз, — деб жавоб берибди кал.

Шунда малика, шу кал топишмоғимнинг жавобини топди, деб канизакларга айтибди.

Канизаклар дарров чопарларга хабар қилибди. Чопарлар тезда подшога хабар қилибдилар.

Подшо чопарларга суюнчи берибди. Подшо қирқ кечаю-қирқ кундуз тўй қилиб, маликани калга

берибди ва кални ўзига ўнг қўл вазир қилиб олибди. Кал малика билан муроду мақсадига етибди.

Янги топишмоқлар

Ақлли темир олам кезар.
(*Ер сунъий йўлдоши*)

Шохи бор, ҳўкиз эмас,
Эгари бор, от эмас,
Хоҳлаган манзилингта
Етказади, минсанг бас.
(*Ракета*)

Пўлат қушим учди-кетди.
Бир зум ўтмай Ойга етди.
(*Ракета*)

Шамолдай учқур,
Йўқ оёғи ва қўли.
Кўзга кўринмас,
Чароғон юрган йўли.
(*Электр токи*)

Сув эмас, симда оқар,
Ўт эмас, чироқ ёқар.
(*Электр токи*)

Ўзи қатор жойланган,
Бир-бирига бойланган.
Бир-бирини кузатар,
Беҳисоб нур узатар.
(*Электр столбаси, ток*)

Ўзи турар ўрнида,
Қўли кетган ҳар ёққа.
(*Электр столбаси, ток сими*)

Кечаси офтобдек,
Кундузи коптокдек.
(*Лампочка*)

Уйга осдик битта нок,
Ёп-ёруғ бўлди ҳар ёқ.
(*Лампочка*)

Уйимизга ин қўйган,
Тилла қушу тилла қуш.
Кеч кирганда яшнасанг,
Одамларнинг кўнгли хуш.
(*Лампочка*)

Тагида таглик,
Бошида қалпоқ,
Қалпоқ тагидан
Мўралаб чиқар.
(*Стол лампаси*)

Ўчоғи бор, мўриси йўқ,
Чўғи бору куяси йўқ.
(*Электр плитка*)

Ортиб, аччиқ қизил мева,
Оқ денгизда сузар кема.
(*Дазмол*)

Ташқари ёз, дим-олов,
Уйчамизда муз, қиров.
(*Холодильник*)

Бир ажойиб ишхона, ичи доим қишхона.
(*Холодильник*)

Тинмас битта,
Тинглар мингта.
(*Радио*)

Катта қути, кўзи бор,
Кўп томоша, сўзи бор.
(*Телевизор*)

Радио десам, радио эмас,
Кино десам, кино эмас.
Эшитасан сўзини
Ҳам кўрасан ўзини.
(*Телевизор*)

Жонсиз, тинглайди,
Қўлсиз, ёзади,
Тилсиз, сўзлайди.
(*Магнитофон*)

Бир туям бор, гулдироқ,
Ҳамма ери ялтироқ.
(*Трактор*)

Денгизда кема сузар,
Кетма-кет олтин узар.
(*Пахта териш машинаси*)

Уради ўроғи йўқ,

Йиғади тирноғи йўқ,
Дони бўлар қоп-қоп,
Янчади, тўқмоғи йўқ.
(Комбайн)

Гуриллаши тегирмондай,
Лекин тегирмон эмас.
Учишлари ғажирдай,
Лекин ғажир эмас.
(Самолёт)

Гур-гур этар, учар кетар,
Юртдан юртга одам элтар.
(Самолёт)

Узоқларга учса ҳам,
Талпиниб қанот қоқмас.
(Самолёт)

От миндим ола қашқа,
Чопдим тоғу тошқа.
(Самолёт)

Йўқдур қўлу оёғи,
На кўзи, на қулоғи,
Аммо унга бир қадам
Ер шари, Ою, Зухро.
(Космик кема)

Филдираксиз паровоз,
Паровозки жуда соз.
Денгизларда сузади,
Балиқлардан ўзади.
(Пароход)

Чўзилиб ётар нарвон,
Ундан ўтар уй-карвон.
(Темир йўл, поезд)

Кичик темир устида,
Шамолдек елиб юрар.
Эгаларим келсин, деб
Ҳар доим кутиб турар.
(Трамвай)

Кўзи ялтирайди,
Ичи қалтирайди.
(Автомашина)

Ёзда тойча,
Қишда хуржун.
(Велосипед)

Баланд темир уй юрар,
Бурни тоғларни сураар.
(Экскаватор)

Сен ичида турсанг тикка,
Олиб чиқар юксакликка.
(Лифт)

Бир уй бор:
Кўр бўлиб кирасан,
Кўзли бўлиб чиқасан.
(Мактаб)

Уйимиз нурдан,
Ўрганиш биздан,
Ўргатиш сиздан.
(Мактаб, ўқувчи, ўқитувчи)

Сандиқ тўла писта-бодом,
Очиб кўр, бўлсанг одам.
Хосияти кўп, олам-олам,
Териб ол уни ҳар дам.
(Китоб)

Қўл билан экилади,
Кўз билан терилади,
Оғиз билан ўрилади.
(Дафтар, ёзув)

Ранги ҳар хил,
Номи бир хил.
(Рангли қалам)

Тили пўлат шоввоз,
Сўзлай олмас беқоғоз.
(Ручка)

Худди бир айри у,
Қайси ҳарф экан бу.
(«Ш» ҳарфи)

Олмасанг ярим нафас,
Йўлдан ўтгани қўймас.
(Вергул)

Тим қора кичкина хол,
Тўхтатар йўлда дарҳол.
(Нуқта)

Шакли ўхшар ўроққа,
Доим тутар сўроққа.
(Сўроқ белгиси)

Худди ўхшар мирза теракка,
Йўлда доим турар тикка.
(Ундов белгиси)

Шаҳари бор, одами йўқ,
Дарёси бор, суви йўқ.
(Карта)

Тилла ёзувли дафтар,
Ичида гавҳар гаплар.
(Диплом)

Қўли йўқ, ликоп ушлар,
Қўшиғи дилни хушлар.
(Патефон)

Патниси бор, нони йўқ,
Ашулачи, жони йўқ.
(Патефон)

Бир вақтда олади,
Кўланкангиз қолади.
(Фотоаппарат)

Тарвузим бор уруғсиз,
Пичоқ билан кесилмас.
Кесганингда ҳам уни
Маза қилиб еб бўлмас.
(Копток)

Укамга ўхшар ўзи,
Асло юмилмас кўзи.
(Қўғирчоқ)

Тойим бор, кишнамайди,
Ез чоғи ишламайди.
(Чана)

Сув остида турар пойлаб,
Ўлжага найзасин шайлаб.
(Қармоқ)

Сувга солсам ботмайди,
Балиқлар ҳам ютмайди.
(Қармоқ пўкаги)

Тепамда кўк дастурхон,
Дастурхонда ширмой нон.
Ширмой нон бир донадир,
Синдирилмас ҳеч қачон.
(Осмон, ой)

Кундуз кунни ўчириб,
Тунда ёқа олмайсан.
(Қуёш)

Оламни кезиб бир-бирини излар,
Уларни юлдузлар кузатар.
(Қуёш, ой)

Кўкда қилич ярқирайди,
Сувда акси ялтирайди.
(Ой)

Тўнтарилган кўк қозонда
Олтин танга қайнайди.
(Осмон, юлдуз)

Кундузи кўрпа ёпар,
Кечаси очиқ ётар.
(Юлдуз)

Тунда чиқар онаси,
Неча минглаб боласи.
Бекинишар кўрққандан
Келиб қолса отаси.
(Ой, юлдуз, қуёш)

Оёғи йўқ, қўли йўқ,
Шошиб чопиб чиқар у.
Улкан замин бағридан,
Салом олиб чиқар у.
(Булоқ)

Оппоқ сочли бошлари,
Дарё бўлар ёшлари.
(Қорли тоғ)

Бола келар, бола келар,
Илк меҳр ола келар,

Силаб-сийлаб дарахтларга,
Гулдан маржон тақа келар.
(Баҳор)

Қишда оқ гул,
Баҳорда сув сочади.
Ел эсганда,
Тумтарақай қочади.
(Булут)

Осмон чироғи
Ёнди-ю ўчди.
(Чақмоқ)

Чирмандаси осмонда,
Рақси ерда, ҳар ёнда.
(Момақалдиروق, ёмғир)

Пақирини йўқ, сув сепар,
Тут қоққандай дув сепар.
(Булут, ёмғир)

Ерга тушса лой қилар,
Дехқонларни бой қилар.
(Ёмғир)

Катта челак тешилди,
Ундан кўп сув тўкилди.
(Ёмғир)

Беқасамдан йўли бор,
Осмон-фалакда чиқар.
(Камалак)

Ёзиб кумуш поёндоз,
Совуқда элар шакар.
Шарбатсиз ясар новвот,
Топинг сиз бермай шаҳар.
(Қор)

Январь бобо новвот сотди,
Олган эдим қўлим қотди.
(Муз)

Меҳмон бўлиб боғима,
Ҳид пуркар димоғима.
(Шамол)

Жўшиб куйлар акаси,

Рақсга тушар укаси.
(Шамол, ўсимлик)

Менинг битта ошнам бор:
Тўртта ўғли бор,
Ун иккита невараси бор,
Ҳар қайсисининг номлари бор.
(Бир йил, тўрт фасл, 12 ой)

Бир шаҳар, шаҳарда ўн икки минора,
Минорада ўттиз дераза,
Ҳар деразадан йигирма тўрт ўқ узилади.
Бу нима?
(Бир йил. 12 ой. 30 кун. 24 соат)

Келиб кетар бир йилда,
Тўрт оғайни ҳар хилда.
(Тўрт фасл)

Кўриниши ёйсимон,
Остида сонсиз тикан,
Жуда нозик чашмага,
Шу тикан эрур посбон.
(Қош, киприк)

Икки қўшни, икки дўст,
Ёнма-ён туришади.
Йиғлашса бирга йиғлаб,
Баравар кулишади.
(Кўз)

«О» — десам, очилади,
«Б» — десам, беркилади.
(Лаб)

Ақлга дўст тутсанг, аъло сўзлар,
Йўқса у сўясиз бало сўзлар.
(Тил)

Бири сўзлар, бири эшитар,
Бири уни ипдай пишитар.
(Оғиз, қулоқ, мия)

Асал эмас, ёқади,
Ари эмас, чақади.
(Гап, сўз)

Минглаб игнани кўрдим,
Тешиги йўқ ҳеч бирин.

(Кирпитикан)

Кўриниши калта арқон,
Қўл-оёқсиз чопар чаққон.
(Илон)

Кийган кўйлаги ўзига фойдасиз.
(Ипак қурти)

Қўшнимникига кирсам,
Икки минг ишчиси ишляпти.
(Асалари)

Икки япроқ бир танда,
Кезар ёзда чаманда.
(Капалак)

Сочнинг толидан ҳам ингичка,
Ипнинг устида юрар.
(Ўргимчак)

Қишда ухлаб яланғоч,
Баҳор қўяр яшил соч.
(Тол дарахти)

Бир дарахт бор, барги кумушдан,
Меваси олтиндан.
Бу нима?
(Жийда)

Дарахтда тўқ-қизил,
Бир олма пишди.
Иккига ажратсам,
Мунчоқлар тушди.
(Анор)

Қип-қизилу, анормас,
Чўғга ўхшар, ёнолмас.
Мўралайди эгатдан,
Жой олади саватдан.
(Қулупнай)

Олтин косада тошиб турар,
Дала ҳуснин очиб турар.
(Пахта)

Онасидан кийим-бошим,
Боласидан ёғли ошим.
(Пахта)

Бирини ерга тикдим,
Бир ховуч бўлиб чиқди.
(Буғдой)

Йўргакланган маликам,
Тилла сочи бир тутам.
(Маккажўхори)

Бошида бор кокили,
Белидадир ҳосили.
(Маккажўхори)

Кийик кўзли, қалам қош,
Ундан бўлар ширин ош.
(Ловия)

Чети гулли патир нон,
Ичи тўла ғиж-ғиж дон.
(Кунгабоқар)

Ўзи пиллага ўхшар,
Ичи тиллага ўхшар.
(Ер ёнғоқ)

Оёғини ердан узмай чиқар томга,
Карнайлари тебранади ҳар мақомга.
(Карнайгул)

Сон-саноксиз қиличли,
Узун бўйли баҳодир.
Етар узала тушиб,
Шовиллаб бежавотир.
(Қамиш)

Ётар юмшоқ кўрпада,
Қатор ўсар ҳар сафда.
Барглари ҳам ям-яшил.
Туси тилладан асил.
(Сабзи)

Тўни силлиқ, туки йўқ.
Ичи қизил, кўки йўқ.
Уни чўқолмас чумчуқ.
(Тарвуз)

Бир нечтадан кўзи бор,
Олма каби юзи бор.
(Картошка)

Маконидир далалар,
Ер тагида болалар.
(Картошка)

Юм-юмалоқ, ой эмас,
Сап-сарифу — мой эмас.
Думи ҳам бор, той эмас.
(Шолғом)

Яшаб етмиш етти кун,
Кияр етмиш етти тун,
Кузда узиб олинар,
Овқатларга солинар.
(Карам)

Қизил рангда тугунча,
Ичи тўла кулчача.
(Помидор)

Хўроз десам қанд,
Қанд десам хўроз.
(Хўрозкқанд)

Тўрт ёнида тўртта ой,
Бошимга берар чирой.
(Дўппи)

Боғлаб қўйсанг — юради,
Ечиб қўйсанг — туради.
(Ботинка)

Бирлаштириб кийимни,
Иссиқ тутади бизни.
(Тугма)

Вақти билан соч тишлар,
Ойнага қараб ишлар.
(Тароқ)

Оғзи йўғу тиши бор,
Бошимизда иши бор.
(Тароқ)

Бир тиши бор тишлайди,
Тишлаганда кишнайди.
Кишнаб-кишнаб ишлайди,
Ишлаб кўнглин хушлайди.
(Тиқиш машинаси)

Усти берк, таги берк, атрофи девор,
Қишда ҳам, ёзда ҳам одамни ютар.
(Уй)

Қишин-ёзин бир йўлдан юргани-юрган,
Лекин хонага хатлаб кира олмайди.
(Эшик)

Келсангиз ҳам, кетсангиз ҳам ҳар замонда,
Қўл беришни, йўл беришни қилмас канда.
(Эшик)

Бир соқчи бор, туради остонада,
Бир қўли кўчада, бир қўли хонада.
(Эшик тутқичи)

Қумдан ясалган музим,
Уйимни иссиқ тутар.
(Дераза ойнаси)

Ўзи ориқ,
Қорни ёриқ.
(Тарнов)

Посбонидир у уйнинг,
Кўзи, тили йўқ унинг.
(Қулф)

Михланган қулоғидан,
Сув қуяр оёғидан.
(Умивалник)

Елкаси бор, боши йўқ,
Оёғи бор, қўли йўқ.
(Стул)

Ер тагида йўли бор,
Устида пўлат тўни бор,
Шамолдан тез елади,
Бухородан келади.
(Газ)

Қатта кўлнинг ўртасида
Ўт ёнар.
(Самовар)

Косага шўнғиб қайтади,
Оғизга бориб етади.

(Қошиқ)

Ҳаммоми бор ўртасида,
Бурнида бир тешикча.
Бошида бор тугмаси,
Бир қўли бор ёнбошида.

(Чойнак)

Беихтиёр лаб ялар,
Киши чанқоғи қонар.

(Пиёла)

Боришда қорни оч,
Қўшиқ айтар.
Келишда қорни тўқ,
Йиғлаб қайтар.

(Пақир)

Икки ўрим сочи бор,
Қотма, қинғир қаноти.
Юкни енгил қилар,
Елка миниш одати.

(Обкаш)

Оз қўйсангиз: «Сол»—дейди,
Кўп қўйсангиз: «Ол!»— дейди.

(Тарози)

Аҳил бўлиб яшар доим етмиш мард,
Тани ёниб, элга қилади хизмат.

(Гугурт)

Ҳазил сўроқлар ва сўз ўйини

Нима ҳамма тилда ҳам гапиреди?
(Акс-садо)

Ниманинг беш бармоғи бору
Лекин бирорта ҳам тирноғи йўқ?
(Қўлқоп)

Нимага одам орқага ўгирилиб қарайди?
(Орқасида кўзи йўқ)

Одамзодда нима кўп?
(Умид, режа)

Одамда нима бўлмаса, нимали бўлмаса,
Нима қилмаса яшай олмайди?
(Хунари, илми бўлмаса, меҳнат қилмаса)

Дунёда нима чаққон?
(Фикр)

Дунёда нима югурик?
(Уй)

Дунёда нима қиммат?
(Тўғрилиқ, ростлик)

Дунёда нима кўринмайди?
(Севги)

Қиличдан ўткир нима?
(Кўз)

Юқоридан пастга қараб ўсадиган нарса
нима?
(Сариқ сумалак)

Типратикан қишда нима қилади?
(Ухлайди)

Юмуқ кўз билан нимани кўриш мумкин?
(Туш)

Кўприк устида кетаётган одам оёғининг
тагида нима бор?
(Оёқ кийимининг чарми)

Дунёда бир нарса борки, у бўлмаса ҳеч ким

бир-бирини танимайди, у нима?
(Исм)

Юки бўлса юради, юксиз тўхтайди.
Нима экан у?
(Осма соат)

Ҳар ким тўяр, ким тўймас?
(Бахил, ҳасадчи)

Қайси жойда дарёлар сувсиз,
Шаҳарлар уйсиз бўлади?
(Харитада)

Қайси ҳайвон бутун қиш бўйи бошини
пастга қилиб ухлайди?
(Кўршапалак)

Қайси жойда осмон пастда бўлади?
(Сувда)

Қайси сўроққа ҳеч қачон «ҳа» деб тўғри
жавоб бериш мумкин эмас?
(«Ухлаяпсанми?»— деган сўроққа)

Қайси вақтда соатга қараш мумкин эмас.
(Ухлаганда)

Кеча «эртага», эртага «кеча» бўладиган кун
қайси?
(Бугун)

Ҳайвонлардан бирининг номини икки
томондан ўқилса ҳам ўзгармайди. Бу қайси
ҳайвон?
(Кийик)

Совуқда бир хил кийинган киши ва бола
турибди, буларнинг қайси бири тезроқ совуқ
ейди?
(Иккови ҳам)

Қандай идишни сира тўлдириб бўлмайди?
(Тешиқ идишни)

Денгиз остида қандай тош бўлмайди?
(Қуруқ тош)

Қандай соат бир суткада икки марта вақтни

Тўғри кўрсатади?
(*Тўхтаган соат*)

Топишмоқ сўзини қандай ўқиш мумкин?
(*Чапдан ўнгга*)

Уч оғайни қандай отни оқ далада елдиради?
(*Уч бармоқнинг қалам ушлаб ёзиши*)

Ёмғир ёғиб турганда, қарға қандай дарахтга кўнади?
(*Хўл дарахтга кўнади*)

Тушимда ёввойи ҳайвонлар мени талади, улардан қандай қилиб қутулиш мумкин?
(*Уйғониб*)

Учта тракторчининг Аҳмад исмли акаси бор. Лекин Аҳмад аканинг укалари йўқ. Бу қандай бўлади?
(*Тракторчилар — аёллар, Аҳмад аканинг сингиллари*)

Қора мушук қай вақт уйга осонгина кира олади?
(*Эшик очик бўлса*)

Сув қаерда устундек туради?
(*Қудуқда*)

Қачон учни кўриб ўн беш деймиз?
(*Кундуз соат 3 да*)

Оғзида тиши йўқ одам тиш оғриғини қачон билади?
(*Ит тишлаганда*)

Бир жойда ёниб турган саккиз лампочкадан учтаси ўчса, нечта лампочка қолади?
(*Саккизта лампочка қолади, чунки уч лампочка сингани йўқ*)

Наҳорга нечта тухум ейиш мумкин?
(*Битта, қолганлари наҳор деб ҳисобланмайди*)

Сизга тегишли бўлган нимангизни сиздан кўра бошқалар кўпроқ айтади?
(*Киши номи*)

Олақарға ўзини «Мен қушман», деб айта оладими?
(*Айта олмайди, чунки гапира олмайди*)

Отамнинг ўғли, лекин менинг акам ҳам эмас, укам ҳам эмас.
Ким экан у?
(*Менинг ўзим*)

Беш ҳарфдан иборат бўлган сичқон ушлайдиган қопқонни топа оласизми?
(*Мушук*)

Бир оилада чолу кампир яшайди. Уларнинг икки ўғли бор. Ҳар бир ўғлининг биттадан синглиси бор, Шу оилада нечта жон бор?
(*Бешта: чолу кампир, икки ўғил, бир қиз*)

Уйнинг ҳар бурчагида биттадан мушук ўлтирибди. Ҳар бир мушукнинг рўпарасида биттадан мушук ўлтирибди.
Ҳаммаси қанча мушук?
(*Тўрт мушук*)

Бир киши ўзининг ўртоқларига бир боланинг суратини кўрсатиб шундай дебди:—Менинг эр ҳам қиз туғишганларим йўқдир. Лекин бу боланинг отаси менинг отамнинг боласидир.
(*Ўзининг сурати*)

Кунлардан бир кун чол ўғлига ўттиз тийин бериб шундай дебди:
— Ўғлим, шу пулга нарса олиб келгинки, биз ҳам, товўғимиз ҳам, кўзимиз ҳам тўядиган бўлсин.
Айтинглар-чи, бола нима олиб келиши керак?
(*Қовун*)

Анҳор бўйида уч қарағай ўсади. Уларнинг ҳар бирида учтадан йўғон шохи бор, ҳар бир йўғон шохида бештадан новда бор. Ҳар бир новдада етти донадан олма бўлса, ҳаммаси бўлиб нечта дона олма бор?
(*Битта ҳам олма йўқ, қарағайда олма бўлмайди*)